

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: здобувачка 2 курсу,
групи DO1-M22,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньо-професійною програмою
Дошкільна освіта
(денна форма здобуття освіти)
Пижівська Наталія Валеріївна

Керівник: **Бабюк Т. Й.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент: **Бахмат Н. В.**,
доктор педагогічних наук,
професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку як наукова проблема.....	7
1.2. Компетентнісний підхід у екологічній освіті.....	20
1.3. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	33
2.1. Компонентна структура формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	33
2.2. Принципи та педагогічні умови формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	36
2.3. Форми, методи та прийоми формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	42
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	48
3.1. Критеріально-рівневе оцінювання та констатувальна діагностика стану сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	48
3.2. Перебіг і результати формувального експерименту з формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дослідницької діяльності.....	55
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми. Формування екологічної компетентності людини є одним із першочергових завдань сьогодення. З огляду на сучасну екологічну обстановку у світі екологічна компетентність та екологічна культура стають умовою виживання людства. Насамперед означена проблема стосується виховання підростаючого покоління, тому що саме діти – це майбутнє людства. Тому так важливо здійснювати формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її часткою, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї, починаючи з раннього дитинства. На думку науковців, розв'язання притаманних сучасному суспільству екологічних проблем можливе лише за умови зміни поведінки людини, її ціннісних орієнтирів, формування в підростаючого покоління особливого екологічного мислення, яке передбачає розуміння суті взаємозв'язків між людиною та природою та усвідомлення власної відповідальності кожного за збереження планети в цілому. Розв'язання поставлених завдань є ефективним лише за тієї умови, що екологічне виховання буде здійснюватися з перших років життя дитини.

Таким чином, екологічна проблема – це не просто проблема забруднення оточуючого середовища, це проблема перетворення стихійного впливу людей на природу в усвідомлену, цілеспрямовану, планомірну взаємодію з нею. Основою, витоком такої взаємодії є розвинутий у кожній людині достатній рівень екологічної свідомості, екологічної культури.

Завдання дбайливого ставлення до природи означені в Конституції України, в Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», де йдеться про те, що необхідно «формувати екологічну культуру людини в гармонії її відносин з природою». У Законі України «Про дошкільну освіту» визначені головні завдання дошкільної освіти, одне з них – це свідоме ставлення до себе, оточення та довкілля. «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні» визначає державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини в усіх

освітніх лініях. Зокрема, зміст освітньої лінії «Дитина в природному доквіллі» містить доступні дитині дошкільного віку уявлення про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного доквілля [25].

Питаннями екологічного виховання підростаючого покоління займалися відомі українські та зарубіжні вчені. Концептуальні положення екологічного напряму педагогіки уточнювались Л. Іщенко, Д. Мельник, Л. Різник, Н. Пустовіт, Г. Пустовітом, Г. Тарасенко та багатьма іншими вченими. Особливості розвитку емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу відображено в працях Л. Виготського, О. Запорожця. У наукових працях Л. Артемової, О. Кононко, В. Котирло, З. Плохій, Т. Поніманської підкреслюється особлива чутливість дошкільників до впливів доквілля, різноманітних емоційнообразних стимулів, їхня емоційна реакція на безпосередні враження. На думку науковців дошкільний вік сприятливий для екологічного виховання, адже саме в цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, оскільки в них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Старші дошкільники здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу, й у них виникають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою. Одне з найважливіших завдань сучасного закладу дошкільної освіти – підвищення екологічної грамотності дошкільників, озброєння їх навичками економного, дбайливого використання природних ресурсів, формування активної гуманної позиції по відношенню до природи, тобто формування екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз наукових досліджень щодо формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку дозволили виявити такі суперечності:

- між актуальною потребою українського суспільства в екологічному вихованні особистості та відсутністю ефективної системи формування екологічної компетентності дітей;

- між вимогами, які висуваються до закладів дошкільної освіти щодо вдосконалення процесу формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, та відсутністю теоретичного обґрунтування системи формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку;

- між необхідністю формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку та нерозробленістю організаційно-педагогічних та методичних заходів у теорії та практиці екологічної освіти й виховання.

Пошук можливих шляхів вирішення даних протиріч і соціально-педагогічна значущість проблеми формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку та її недостатня теоретична й методична розробка зумовили актуальність дослідження та були підставою для визначення його теми **«Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами дослідницької діяльності»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дослідницької діяльності.

Об’єкт дослідження – процес формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дослідницької діяльності.

Відповідно до мети нами сформульовано **завдання дослідження**:

1. З’ясувати стан розробки досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній науці та схарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат.
2. Охарактеризувати компонентну структуру формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити методику формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дослідницької діяльності.
5. Експериментально перевірити ефективність запропонованої методики

формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дослідницької діяльності.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з досліджуваної проблеми, проектування результатів і процесів їх досягнення на різних етапах пошукової роботи; емпіричні – методи збору інформації: бесіди, анкетування, спостереження, узагальнення передового педагогічного досвіду, вивчення педагогічної документації, педагогічний експеримент для перевірки ефективності впровадження розробленої моделі; статистичні – ранжування, математична і статистична обробка отриманих упродовж дослідження результатів педагогічного експерименту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у практичному вивченні та перевірці методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дослідницької діяльності; у використанні вихователями розробленої методики для емпіричного вивчення та формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, уточнення планів і програм занять у ЗДО, розробки методичних рекомендацій з формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Базою дослідження був заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №45 «Країна дитинства», м. Чернівці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорено на конференціях різних рівнів.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 2 наукових публікаціях.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та додатків. Основний текст викладено на 66 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку як наукова проблема

У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної компетентності, морально-ціннісних орієнтацій особистості, що є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістичних ціннісних орієнтирів щодо природи. У Законі «Про дошкільну освіту» щодо формування нового підростаючого покоління визначена мета виховання – формування гуманної, соціально активної, різнобічної і гармонійної особистості. Кінцевою метою екологічного виховання дошкільників є формування у них базової екологічної компетентності, яка включає знання, уміння та навички екологовідповідальної поведінки, особистісне ставлення дітей до оточуючої дійсності, уявлення про природоохоронну діяльність та ін.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію нових методологічних засад виховання. Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» зазначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості. При цьому особливого значення набуває єдність виховних впливів упродовж всього періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства. Концепція екологічної освіти України як елемент концепції гармонійного розвитку держави набуває сьогодні ваги актуального і важливого державного документа. У Концепції серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної компетентності, екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості [30].

Для подальшого дослідження важливим є визначення сутності поняття «екологічна компетентність». У психолого-педагогічній літературі поняття «екологічна компетентність» розглядається як:

- прояв екологічної культури в її «зоні відповідальності» («Зоною відповідальності» є та частина довкілля, в якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан);

- здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їхні наслідки для довкілля;

- здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної діяльності [34, с. 32].

Оскільки екологічна компетентність охоплює прояв особистістю екологічної культури, маємо визначити сутність поняття «екологічна культура». Етимологія терміна «культура» походить від латинського «culture», що означає «обробіток, догляд, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, шанування». Отже, цей термін є семантично неоднозначним і багатозмістовим [35]. Серед різноманітних форм культури одне з вагомих місць у наш час посідає така її форма, як екологічна культура. Екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів [11].

Екологічна культура повертає до вихідного поняття культури загалом, яке означає мистецтво впорядковувати навколишнє середовище, а також реалізовувати людське життя на певній ціннісній основі. Екологічна культура звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою в природі й на

виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті.

Екологічна компетентність акумулює екологічні цінності, мотивацію до екологодоцільної діяльності, екологічну освіченість і власний досвід активної діяльності в різних ситуаціях для вирішення конкретних проблем. На сучасному етапі розвитку світу необхідно формувати екологічну свідомість, яка вміщує погляди, переконання, цінності, поважне ставлення до природного світу, любов до природи, відповідальність тощо. Екологічна компетентність передбачає наявність у дитини системи екологічних знань про природу, про правила взаємодії з нею, формування досвіду екологічної діяльності.

Основою екологічної компетентності, екологічної культури є екологічні знання. Саме із засвоєнням екологічних знань відбувається інформування дітей про проблеми екології, сприяння усвідомленню дітьми екологічних норм і цінностей. Сучасні екологічні знання передбачають ключові екологічні ідеї: цілісність природи в біосфері і взаємозв'язок всіх її компонентів; необхідність охорони природи та її різноманіття. Екологічна свідомість породжує установку особистості на збереження природного середовища як умови благополуччя майбутніх поколінь. Екологічні цінності, які полягають в естетичному, пізнавальному, етичному та практичному відношенні до природи, впливають на поведінку особистості. Ціннісне ставлення до природи означає осмислення особистістю екологічних проблем і готовність включитися в різні практичні дії із заощадження і збереження природного середовища. Формування екологічної свідомості – це процес пізнання законів системної цілісності природи і законів, що визначають взаємодію суспільства та природи, що повинні враховуватися на шляху суспільного розвитку і глобального управління природними компонентами [16]. Основною функцією екологічної свідомості є забезпечення оптимізації взаємовідносин у системі «суспільство-природа», запобігання глобальній екологічній катастрофі, розв'язання глобальної екологічної кризи.

Таким чином, *екологічна свідомість* – це форма суспільної свідомості, яка перебуває в стадії формування та включає сукупність ідей, теорій, поглядів,

мотивацій, що відбивають екологічну сторону суспільного буття, як-от: реальну практику відносин між людиною і середовищем її життя, між суспільством та природою, включаючи комплекс регулятивних принципів і норм поведінки, що спрямовані на досягнення оптимального стану системи «суспільство-природа». *Екологічна культура* як елемент екологічної компетентності – це тип життєдіяльності людини, який передається з покоління в покоління, визначає взаємовідносини людини з довкіллям, що сприяє здоровому способу життя. Умовами формування екологічної компетентності дітей визначають: поєднання різних форм, методів, засобів екологічної освіти; підвищення екологічної культури педагогів і батьків; практичну діяльність дітей з охорони природи; взаємодію закладів освіти з підприємствами, науковими установами та громадськими організаціями, суб'єктами природоохоронної діяльності; безперервність екологічної освіти та виховання. Найбільш ефективними шляхами формування екологічної компетентності є: екологізація знань, заняття відповідного напрямку, організація різних видів діяльності в природі (праця в природі, ігри природничого характеру, спостереження, екскурсії в природу, цільові прогулянки).

Екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувані розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи.

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в дітей екологічної культури. Завдання екологічного виховання – сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її, формувати вміння і навички діяльності в природі [16]. Педагоги і батьки усвідомлюють важливість навчання

дітей правилам поведінки в природі. І чим раніше починається робота з екологічного виховання, тим більшою буде її педагогічна результативність. При цьому в тісному взаємозв'язку повинні виступати всі форми і види виховної діяльності.

Провідна роль у формуванні екологічно вихованої особистості належить закладам освіти. У дошкільному дитинстві мають сформуватись основи екологічної компетентності, які стануть підґрунтям подальшого гармонійного розвитку людини.

Екологічна компетентність передбачає формування системи наукових знань, поглядів, переконань, нового ставлення до природи, нових стратегій і технологій гармонійної взаємодії з природою, надання дитині досвіду поведінки в природі, природокористування.

На основі аналізу теоретичних джерел і їх узагальнення стає зрозумілим, що вихід з екологічної кризи можливий за умови формування, починаючи з дошкільного віку, з основ екологічної свідомості, що вважається головною складовою частиною екологічної культури, екологічної компетентності й регулятором діяльності людини в природі.

Метою екологічного виховання є формування основ екологічної культури, основним складником якої є екологічна свідомість. Результатом екологічного виховання вважається екологічна вихованість, яка складається з екологічних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення до природи, екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі. Екологічні уявлення дітей старшого дошкільного віку є водночас складовою частиною виховання екологічної свідомості, складовим елементом екологічної культури, екологічної вихованості та підґрунтям формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи та екологічно доцільної поведінки в ній [27].

Як вже зазначалося, екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку є актуальною проблемою сучасності, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, екологічної культури, що впливають на поведінку та діяльність людини в природі.

Отже, формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку має бути необхідною складовою частиною освітнього процесу. Для подальшого дослідження спробуємо визначити сутність та зміст педагогічної роботи з формування екологічної компетентності дошкільників через організацію різних видів діяльності дітей у природі.

Науковці зазначають, що сучасний вихователь у закладі дошкільної освіти – це новий тип педагога. Педагог, який впроваджує нові інноваційні технології дошкільної освіти, є партнером для дитини, консультантом, допомагає вихованцю зрозуміти навколишній світ, піклується про формування моральних загальнолюдських цінностей, сприяє формуванню різнобічно розвиненої особистості. Головне завдання вихователя в закладі дошкільної освіти в контексті екологічного виховання – надати дітям природничо-екологічні знання, виховувати повагу до природи, бережливе ставлення до тварин та рослин, бажання примножувати рослинний світ тощо.

З огляду на вищесказане формування основ екологічної компетентності стає важливим завданням вихователя закладу дошкільної освіти. На думку науковців і практиків, головними завданнями екологічного виховання дітей дошкільного віку є: навчити дітей бачити взаємозв'язок між рослинами і тваринами, розуміти, як людина впливає на їхнє життя; формувати в дітей вміння бачити красу у всьому живому незалежно від того, чи то людина, чи рослина, чи тварина, розуміння істини, що в природі не буває корисних і шкідливих тварин, натомість усі вони пов'язані одне з одним, одне одному потрібні, а отже, корисні; розвивати в дітей почуття небайдужості, вміння відчувати себе на місці квітки, рослини тощо; навчити любити й охороняти природу не на словах, а допомагаючи квітам, деревам, тваринам, птахам, усьому живому; збудити в дітей емоційний відгук на різноманітні явища природи, зародити в них бажання милуватися і насолоджуватися нею і висловлювати свої почуття засобами художнього слова, образотворчого мистецтва [34].

Щоб розкрити зміст екологічного виховання, необхідно враховувати два аспекти: засвоєння екологічних знань і трансформацію екологічних знань у

ставлення. Знання є обов'язковим компонентом процесу формування екологічної компетентності, ставлення є його кінцевим продуктом. Знання про об'єкт формує ставлення до нього. Екологічні знання сприяють формуванню усвідомленого ставлення й закладають початок екологічної свідомості. Якщо ж ставлення побудовано поза розумінням закономірних зв'язків у природі, соціоприродних зв'язків людини з природним довкіллям, воно не може бути основою екологічної обізнаності, оскільки при цьому не враховуються об'єктивно існуючі процеси і береться до уваги лише суб'єктивний фактор [6, с. 38].

Екологічне виховання в закладах дошкільної освіти має включати такі складники, як:

1. Створення в закладі дошкільної освіти умов для екологічного виховання: розвивального середовища, фонду методичних, наочно-ілюстративних матеріалів.

2. Організація «екологічного простору» в приміщенні закладу дошкільної освіти: групові куточки природи, зимовий сад, теплиця, кімната природи, акваріум (модель прісноводного водоймища, штучно створена мінієкосистема), живий куточок, в якому зберігається екологічний принцип утримання тварин, устаткування їхніх приміщень під природні умови життя, правильний догляд.

3. Організація та обладнання «екологічних просторів» на ділянці закладу дошкільної освіти: майданчика природи, мікроферми, «куточка незайманої природи» (лісу, луку, пустиря), екологічної стежки, «лікарських грядок», городу.

4. Створення умов для праці дітей і дорослих у природній зоні закладу дошкільної освіти [12, с. 13].

Екологічні знання дитині доцільніше отримувати в пізнавальній діяльності. Її основними видами є екологічні екскурсії, спостереження, прогулянки. Спостереження – основний метод ознайомлення дітей із природою, активна форма пізнання навколишнього світу, що має на меті накопичення факторів, початкових уявлень про об'єкти і явища природи, внаслідок чого воно може розглядатися як пізнавальна діяльність і як метод навчання. Прогулянки – повсякденна форма роботи, де діти, спостерігаючи, знайомляться з тими

ознаками об'єктів природи та явищами, які відбуваються протягом тривалого часу [28, с. 58]. Прогулянки проводяться у всіх вікових групах на групових майданчиках. Під час прогулянок реалізуються важливі природничі завдання програми в ознайомленні дошкільників з природою, що планується в календарному плані, під час прогулянки вихователь організовує ігрову діяльність із природничим і дидактичним матеріалом. Саме під час прогулянок дитина може отримати як організовану вихователем взаємодію з природою, так і самостійно, за бажанням взаємодіяти з природою. Прогулянка дає можливість вихователю організувати працю дітей в природі, в залежності від вікових можливостей, індивідуальних особливостей і пори року діти можуть збирати листя, прибирати палички на майданчику, за допомогою дитячих лійок та інструментів поливати квіти, очищувати квітник від трави, підгортати сніг, облаштовувати годівнички для птахів. Така діяльність є важливим чинником формування екологічної компетентності, адже дитина ті знання, які отримала під час заняття чи бесіди, реалізує у своїй діяльності з природою. Прогулянка від екскурсії відрізняється тим, що прогулянка – обов'язковий режимний процес, який проводиться щоденно для кожної вікової групи на груповому майданчику. Тематика природничої роботи на прогулянці може повторюватись. Під час прогулянки проводять спостереження різних видів: планові, позапланові, короткотривалі та довготривалі, індивідуальні та колективні. Не менш важливим є приклад вихователя у відношенні до природи саме під час прогулянки.

Нерідко в закладах дошкільної освіти на прогулянці можна побачити, як вихователь відриває листочок з дерева чи зриває квітку для організації спостереження або ж взагалі проганяє комаху чи тварину не ввічливим способом. Що відбувається в процесі таких дій вихователя, та як це впливає на дитину? У баченні дошкільника відбувається суперечливість між отриманими знаннями та словами вихователя під час бесіди чи заняття (не ламати гілки, берегти природу тощо), але дитина побачила зовсім інші дії вихователя. Так не має бути. Тому вихователь має чітко слідкувати за своїм повсякденним ставленням до природи та надавати дітям належний приклад.

Екологічні екскурсії визначаються в педагогіці як форма і метод навчально-виховної роботи, що дозволяють організувати спостереження і вивчення різноманітних предметів і явищ у природних умовах. Під час екскурсії діти ознайомлюються з явищами природи в їхніх природних взаємозв'язках, з рослинами і тваринами в середовищі їх існування, з руйнівним впливом людини на природу. Змістом таких екскурсій можуть стати: обстеження близької місцевості для формування уявлень про навколишні природні умови, рельєф місцевості, наявність рослин і тварин. Під час екскурсій діти збирають природний матеріал для колекцій, ігор, занять із флористики, праці, малювання. На екскурсіях дитина збагачує свої екологічні знання, розкриває своє серце красі довкілля, привчається до культури поведінки [14, с. 305].

Екскурсії в природу організують із середньої групи. Екскурсії можуть бути сплановані вихователем у ліс, луки, водойми, парк, ботанічний сад. Також екскурсії планують і на інші об'єкти: поле, ферму, плодовий сад, город, оранжерею, теплицю території закладу дошкільної освіти, якщо вона є, тощо. Під час екскурсії включаються три важливі структурні елементи такої діяльності. Першим елементом є встановлення зв'язку з попереднім досвідом дітей. Вихователь ставить дітям відкриті та закриті запитання про територію екскурсії, діти ж надають відкриті та закриті відповіді, це є дуже важливим етапом на початку проведення екскурсії. Другим не менш важливим елементом організації екскурсії є повідомлення мети екскурсії. Важливо провести цей мотиваційний момент, адже діти мають знати, навіщо вони прийшли на цю ділянку, яка діяльність їх очікує. На цьому етапі вихователь може зацікавити дітей сюрпризним моментом, художнім словом, грою або героєм, який буде грати з дітьми впродовж екскурсії. Так відбувається підведення дітей до колективного спостереження – третього, не менш важливого елементу природничої екскурсії. Колективне спостереження є головною, обов'язковою частиною кожної екскурсії в природу, вона передбачає накопичення чуттєвих вражень і встановлення взаємозв'язків у природі. Наступним елементом екскурсії в залежності від виду та місця проведення екскурсії є збирання природничого матеріалу. Така

діяльність завжди дітям цікава та викликає позитивний емоційний відгук. Наступним структурним елементом екскурсії вихователь може спланувати дидактичну гру, що зумовлює закріплення знань у дітей про об'єкт, за яким спостерігали діти, та територію екскурсії. Обов'язково в екскурсію включається розповідь вихователя про об'єкти, які побачили діти на цій території. Останнім елементом екскурсії є підведення підсумків. Вихователь ставить дітям відкриті та закриті запитання, проводить рефлексію даної діяльності. У реаліях сьогодення дошкільної освіти природничі екскурсії рідко проводяться за межі закладу дошкільної освіти, це зумовлено труднощами в організації таких екскурсій. Тому екскурсії переважно проводяться по території закладу дошкільної освіти. Наприклад, екскурсія може бути організована до паркової зони закладу дошкільної освіти чи городньої ділянки.

В екологічному вихованні дітей заняття виконують абсолютно певну і дуже важливу функцію, чуттєві уявлення дітей, одержувані повсякденно, можуть бути якісно перетворені, розширені, поглиблені, об'єднані, систематизовані. Заняття з екологічного виховання інтегруються з іншими сферами знань: мистецтвом, розвитком мовлення, формуванням математичних уявлень, фізичною культурою, валеологією тощо. Цікавими формами роботи є заняття-дослідження, заняття-відкриття, заняття-подорожі. На таких заняттях не нав'язуються готові знання, а надається змога ділитися своїми почуттями, і лише потім робиться акцент на основному питанні [12, с. 325].

Важливою для дітей дошкільного віку у формуванні екологічної компетентності є організація ігрової діяльності дошкільників з природничого напрямку. Так, вихователь планує ігри з природним матеріалом. Ігри зі снігом, які проводяться взимку, спрямовані на засвоєння дітьми знань про властивості снігу (вологий, ліпиться, не ліпиться, розтає в теплі тощо), накопичення чуттєвого досвіду. Ігри з піском вихователі закладу дошкільної освіти планують в теплі пори року (весна, літо), вони дають можливість закріплювати знання дітей про властивості піску, передбачають наявність необхідного обладнання (пасочки, формочки тощо). Ігри з водою проводяться влітку, переважно їх організують

на груповому майданчику, в таких іграх діти засвоюють знання про властивості води, окремі ігри вчать дітей берегти воду, не забруднювати її. Ігри зі світлом та вітром проводяться в будь-яку пору року, передбачають необхідне обладнання (вітрячки, дзеркальця тощо), в таких іграх діти визначають напрям вітру, дізнаються про властивості сонця. Саме ігри екологічного спрямування мають важливе значення у формуванні екологічної компетентності дошкільників.

Заняття екологічного змісту як вид діяльності з формування екологічної компетентності дошкільників займає важливе місце в освітньому процесі дошкільників. У закладі дошкільної освіти вихователь проводить заняття-досліди, заняття з використанням моделей та екологічних знаків, заняття-подорожі сторінками Червоної книги України. Використання художніх творів природничого змісту важливе у формуванні екологічної компетентності. Вихователь читає дітям вірші, оповідання, прислів'я, дає загадки природничого змісту, народні прикмети, вмикає музичні твори, все це викликає насамперед позитивний емоційний відгук дітей на природу, сприяє виникненню пізнавального інтересу до природи та екологічних проблем. Цікавою для дітей є організація діяльності щодо створення колажів і плакатів природничого змісту. Так діти засвоюють правила природокористування, закріплюють знання, які отримали під час заняття.

Проведення дослідів з природничими матеріалами є важливою складовою частиною формування екологічної компетентності дошкільників. Адже з дошкільного віку діти мають бути обізнані про проблеми екології: забруднене повітря, водойми, ґрунти тощо. Саме в дослідях із водою вихователь має можливість показати дітям необхідність ставитись до водойм бережливо. Досліди з піском, повітрям закріплюватимуть знання дітей про ці явища.

Від залучення батьків до екологічного виховання залежить формування екологічної компетентності дошкільників. Форми роботи з батьками з екологічного виховання: традиційні форми (батьківські збори, консультації, бесіди); нетрадиційні (ділові ігри, бюро педагогічних послуг, круглі столи тощо) [68].

Формування екологічної відповідальності в дошкільників – це передусім навчання основам екологічної культури, яку ми визначаємо як форм адаптації етносу до природних умов творення свого довкілля. Отже, екологічна освіта – це безперервний процес засвоєння цінностей і понять, що спрямовані на формування вмінь, які необхідні для усвідомлення й оцінки взаємозв'язків між людьми, їхньою культурою і довкіллям, що є передумовами формування екологічної компетентності, яка передбачає формування вмінь приймати екологічно відповідальні рішення.

Отже, ураховуючи завдання, які стоять перед вихователями закладів дошкільної освіти щодо екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку, та визначення компетентності як сукупності взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задають певне коло предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них [6], екологічна компетентність потрактовується як усвідомлення дитиною себе як частки природи, сукупність знань про живу й неживу природу, оволодіння дієвими вміннями її збереження.

До того ж, вважаємо за необхідне зауважити, що екологічне виховання організовується в результаті цілеспрямованої діяльності. Дошкільники під час занять, бесід, прогулянок, екскурсій і дидактичних ігор отримують систему екологічних знань. При чому, на процес екологічного виховання спрямовані й інші напрями, зокрема морально-етичне, трудове, естетичне тощо. Так, морально-естетичне виховання зацентровує увагу дітей старшого дошкільного віку на бережливе та дбайливе ставлення до природи, любов до неї, умінні насолоджуватися красою навколишньої природи. А праця в природі, відповідно, привчає старших дошкільників до діяльності по збереженню природи.

Відтак, переконані, що такий взаємозв'язок різних видів діяльності формують усю систему екологічної освіти й виховання, мета яких полягає в розвитку екологічної свідомості дошкільників старшого віку як сукупності певного набору знань, думок, почуттів і волі; виховання в них екологічної

компетентності й готовності до природоохоронної діяльності.

У такому контексті можемо стверджувати, що результатом екологічного виховання стає формування екологічної компетентності особистості дитини старшого дошкільного віку. Зазначеному сприяє значимість у житті дошкільників пізнавально-ігрової діяльності, оскільки їм цікаво знати взагалі щось нове.

Окрім того, зазначимо, що в підготовці майбутніх поколінь до раціонального й відповідального користування природними ресурсами, дбайливого ставлення до природи особливе місце займають установи дошкільної освіти, які розглядаються та сприймаються як початковий щабель збагачення дітей знаннями про природне й соціальне оточення, знайомство їх з цілісною картиною світу й формування науково-обґрунтованого, морально-естетичного ставлення до світу.

Таким чином, актуальні тенденції екологічного виховання, які спостерігаються в процесі здійснення на практиці екологічного виховання показують, що ефективні можливості для формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку має змішана освітня модель, де застосовується принцип інтеграції виховних напрямів і особистісно-орієнтований похід.

1.2. Компетентнісний підхід у екологічній освіті

Звернення уваги до проблеми формування екологічної компетентності в нашому дослідженні зумовлений підвищенням інтересу до вивчення питань, пов'язаних із реалізацією компетентнісного підходу в дошкільній освіті загалом та в екологічній у тому числі. Сьогодні вже ні в кого немає сумніву, що результатом освіти є не лише певний об'єм засвоєних дітьми, зокрема старшими дошкільниками, екологічних знань, умінь і навичок, але й здатність діяти, ухвалювати певні рішення в конкретних життєвих ситуаціях, визначати власні стратегії взаємодії з оточуючою природою.

Відтак, компетентнісний підхід в екологічній освіті дітей старшого

дошкільного віку передбачає не просту передачу знань, умінь і навичок від вихователя до вихованця, а створення умов, які забезпечують суб'єктну позицію дитини в екологічній діяльності, активне засвоєння дітьми старшого дошкільного віку найпростіших наукових екологічних уявлень, норм і правил поведінки в природі, оволодіння прикладними й пізнавальними екологічними вміннями, розуміння й усвідомлення самоцінності природних об'єктів, необхідність дбайливого, бережливого, розумного ставлення до них. До того ж, початкова допредметна екологічна компетентність, яка формується в закладах дошкільної освіти сприятиме підвищенню спеціальної готовності дошкільника до навчання в школі й дозволить забезпечити спадкоємність і безперервність екологічної освіти й виховання.

Реформування сучасної системи освіти, спрямоване на формування в дітей системи компетентностей, дає можливість для підготовки особистості, яка здатна самостійно знаходити правильні й оптимальні рішення в конкретних ситуаціях. Тому актуальним завданням сучасної системи освіти, зокрема й дошкільної, є реалізація компетентнісного підходу в навчанні й вихованні, який передбачає

спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток компетентностей особистості однією з яких є екологічна.

Проблема вдосконалення системи освіти, в тому числі й дошкільної, шляхом упровадження компетентнісного підходу знаходиться в центрі наукових інтересів багатьох дослідників. Так, вітчизняна дослідниця О. Гулай стверджує, що «компетентнісний підхід в освіті тісно взаємопов'язаний з діяльнісним та особистісно-орієнтованим, оскільки ґрунтується на особистості учня й може бути реалізованим лише в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для “всіх” дітей, на суб'єктивні надбання однієї дитини, які можна виміряти» [18]. Поєднує компетентнісний підхід із діяльнісним та особистісно орієнтованим і О. Заблоцька, яка здійснила порівняльний аналіз

зазначених підходів із традиційним. На її думку, компетентнісний підхід відрізняється від традиційного «знаннєвого» за функціями викладача й учня в процесі навчання, за метою навчальної діяльності й результатами навчання, проте має багато спільних рис з іншими двома підходами [24, с. 63-68.]

О. Пометун розглядає «компетентнісний підхід» як «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості...» [54, с. 18].

Провідною категорією компетентнісного підходу є «компетентність». Аналіз останніх наукових розвідок свідчить, що не існує єдиного, загальноприйнятого визначення сутності досліджуваного поняття, тому в науковій літературі зустрічаємо велику кількість тлумачень означеного поняття.

Дж. Равен потрактовує компетентність як «специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним – значить мати набір специфічних компетентностей різного рівня» [58]. Інша дослідниця О. Максимова розглядає компетентність як поєднання психічних якостей, психічних станів, що дає змогу діяти самостійно й відповідально, оволодіння людиною навичками й уміннями виконувати трудові функції [42, с. 31-34].

В. Лозова, розглядаючи поняття компетентності акцентує увагу на її інтегративній природі та вважає, що «її джерелом є різні сфери культури (духовної, громадської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо)». На думку дослідниці, «компетентність вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси» [39, с. 3-8].

Різні тлумачення досліджуваного поняття зустрічаємо й у нормативних документах, які регламентують організацію освітнього процесу. Так, у

«Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти» №1392 від 23 листопада 2011р. зустрічаємо таке трактування поняття «компетентність» – це набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [19].

У Законі «Про освіту» компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [26].

До того ж, компетентнісний підхід покладено в основу Базового компонента дошкільної освіти в Україні та діючих програм, а саме: «Дитина», «Українське дошкілля» та ін.

Так, у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні компетентнісний підхід представлено як «спрямованість освітнього процесу на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, навченості та вихованості дитини), що зумовлює необхідність чіткого визначення засвоєння дитиною змісту освітніх ліній (знає, обізнана, розуміє, вміє, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, виявляє ставлення, оцінює), підкреслює важливість закладання в дошкільному віці фундаменту для набуття у подальшому спеціальних знань та вмінь» [5].

Сьогодні в межах реформування системи освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа», у якій наголошено на тому, що навчання в школі має бути спрямоване на реалізацію завдань формування компетентностей у школярів, а відтак, заклад дошкільної освіти повинен забезпечити наступність у формуванні ключових компетентностей у дітей передшкільного віку. У зв'язку з цим доцільним буде звернути увагу на освітню програму «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку [48]. Авторами програми є низка науковців, серед яких Т. Піроженко, Н. Гавриш, О. Брежнева, І. Кіндрат, О. Корнєєва, В. Рагозіна, О. Рогозянський, О. Хартман. У Програмі вчені наголошують на необхідності реалізації компетентнісного підходу до розвитку дітей старшого дошкільного

віку, а також ураховують стратегічний курс розвитку системи освіти України загалом, що забезпечує її наступність.

Отже, в результаті аналізу наукової літератури та нормативних документів зауважимо, що компетентність дошкільника є комплексною характеристикою особистості дитини, що вбирає в себе результати попереднього розвитку: знання, вміння, навички, самостійність, самооцінку, самоконтроль, креативність, ініціативність.

Формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти й відповідно покликане слугувати провідником екологічної культури у змісті освіти, створює мотивацію для ціннісної орієнтації у навчальних конструктах. Екологічна компетентність як психолого-педагогічна категорія може розглядатися як «сектор» життєвої компетентності, який стосується широкого спектру взаємодії особистості і навколишнього середовища [65].

У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне звернутися до з'ясування основних чинників, які впливають на формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Так, З. Плохій до таких чинників відносить:

- створення єдиної системи освіти й виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей;
- розвинена екологічна свідомість і мораль;
- активно-діяльнісне ставлення особистості до природного довкілля [53].

У результаті аналізу наукової літератури нами було виокремлено складові екологічної компетентності, а саме:

- теоретичні знання (наприклад, що я знаю про екологічну безпеку, про охорону рослин і тварин тощо);
- практичне застосування знань (наприклад, що я вмю у сфері захисту природи, для збереження рідкісних видів рослин і тварин тощо);
- обмін досвідом (наприклад, що я вже зробив і чому можу навчити оточуючих людей для збереження свого здоров'я та ін.).

Отже, «з психолого-педагогічної сутності компетентності випливає, що формування екологічної компетентності є цілісним процесом поетапного включення дітей в екологічну діяльність, що сприяє отриманню системи знань про екосистеми та природу як найважливіші цінності, про характер впливу й норми взаємодії людини з навколишнім середовищем; умінь і готовності творчо вирішувати екологічні проблеми; досвіду участі в практичних справах зі збереження й поліпшення стану навколишнього середовища, екологічно значущих особистісних якостей, способів мислення, цінностей і смислів» [52, с. 56].

Таким чином, у результаті дослідження ми прийшли до висновку, що формування початкових екологічних компетентностей у дітей старшого дошкільного віку вимагає включення певного змісту, методів і форм роботи, а також створення умов, необхідних для постійного спілкування дітей із природою та її об'єктами.

Відтак, застосування компетентнісного підходу в екологічній освіті старших дошкільників передбачає створення умов, за яких кожна дитина стає суб'єктом екологічної діяльності. Вона має змогу активно засвоювати елементарні наукові екологічні уявлення, норми та правила поведінки в природі в постійному й тісному діалозі з педагогом. До того ж, дошкільник отримує можливість оволодіти практичними й пізнавальними екологічними вміннями, усвідомити необхідність дбайливого ставлення до природних об'єктів і ресурсів. Відповідно, сформована педагогами закладу дошкільної освіти початкова екологічна компетентність у дітей старшого дошкільного віку уможливорює створення спадкоємності й безперервності екологічної освіти на наступних рівнях освіти, оскільки дошкільна освіта є першим щаблем системи загальної освіти людини.

1.3. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку

Проблема формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку.

Як показав аналіз наукових джерел, серед вчених існує певна неоднозначність у тлумаченні понять «компетенція» та «компетентність», дидактична сутність цих понять розкривається у низці публікацій (І. Бех, Н. Бібік, А. Богущ, В. Бусел, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко та ін.). В «Енциклопедії освіти» (2008) подано розгорнене визначення поняття «компетенція – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня або студента, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенцій є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності» [22]. Компетентнісний підхід відповідно до вікових можливостей дітей визначає зміст освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти. Формування природничо-екологічної компетенції у дітей дошкільного віку передбачено у змісті освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» БКДО. У своїй праці Г. Беленька, Т. Науменко та О. Половіна стверджують, що «еколого-природнича компетентність дошкільника – складник його життєвої компетентності – становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання, іншими словами, включає три компоненти: інтелектуальний (когнітивний), емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний» [6, с. 11].

Дослідження теоретичних засад формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку, аналіз наукових праць та освітніх практик дало можливість сформулювати дефініцію феномена природничо-екологічної компетенції дітей дошкільного віку, що трактується як складник їх

життєвої компетентності, і становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання та включає три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний. Важливими складовими когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів природничо-екологічної компетентності дошкільників є: знання про природне середовище Землі та взаємодії у природному доквіллі; усвідомлення себе частиною великого світу природи; здатність до посиленої природоохоронної діяльності: збереження, догляд та захист природного доквілля; готовність дотримуватись правил доцільного природокористування, чистоти природного доквілля, заощадливого використання природних багатств. Поєднання когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів визначають сформованість природничо-екологічної компетентності дитини дошкільного віку.

Обов'язковим компонентом процесу формування природничо-екологічної компетентності є знання. Якщо особа нічого не знає про об'єкт, то вона буде ставитися до нього байдуже. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до доквілля, природи та закладають основи екологічної свідомості. Екологічна освіченість, окрім наявності екологічних знань, умінь і навичок, включає ще сформованість цінностей, установок, особистої поведінки, що забезпечують емоційноціннісне ставлення до природи та готовність дитини до природодоцільної діяльності. Враховуючи, це природничо-екологічна компетентність має діяльнісний характер і передбачає здатність мобілізувати знання, ставлення дитини, готовність та здатність реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації.

Досліджуючи особливості дитячого сприймання оточуючої дійсності та їх ставлення до природи, американські учені (Брейн, Вілсон, Кан, Опп) ввели поняття «біофілії» та «біофобії». На їх думку, біофілія – це фундаментальна, генетично закладена в людині необхідність та схильність до партнерства з природою та позитивне ставлення до неї, натомість біофобія – це негативне ставлення до природи, що коливається від відчуття дискомфорту в природному

середовищі до активного презирства, чи неповаги до всього природного. Причому біофілія більше властива саме дітям, вони щиро та приязно ставляться до природних об'єктів, інтуїтивно розуміють природні явища та захоплено спостерігають за ними, дорослі ж часто виявляють сильні почуття страху, відрази та відчуття дискомфорту і природі [70]. Отже, висновки вітчизняних та зарубіжних науковців збігаються в тому, що екологічне виховання дітей починаючи з раннього віку дозволить сформувати у них стійке позитивне ставлення до природного довкілля, екологічну свідомість, виховати екологічну культуру та екологічне мислення, набути екологічних цінностей. Аналіз існуючих педагогічних технологій для формування природничо-екологічної компетентності дошкільників.

Суттєвою характеристикою педагогічного процесу є його технологізація, що полягає у дотриманні змісту і послідовності реалізації освітніх етапів. Поняття «педагогічна технологія» з'явилося в освіті на початку ХХ ст., з того часу воно розвивалося та еволюціонувало в науці. Сутність поняття досліджували В. Беспалько, С. Вітвицька, Т. Ільїна, М. Кларін, В. Монахов, Т. Назарова, В. Паламарчук, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко. Вивченням ідей технологізації навчального процесу займалися відомі вчені: Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Роджерс, Ж. Руссо, Дж. Саллі, Р. Штейнер. Натомість певна частина науковців та педагогів не визнавали ідеї й можливості створення педагогічних технологій.

Підходи науковців до тлумачення поняття «педагогічна технологія» неоднозначні та різняться між собою. Загальноприйнятим уявленням про педагогічну технологію є розуміння її як конструювання педагогічної системи за певною схемою, з ознаками, притаманними традиційній організації освітнього процесу: доцільність, впорядкованість, відтворюваність, керованість і оцінювання результатів. Дослідниця С. Вітвицька, аналізуючи наукові підходи до визначення поняття, дійшла висновку, що «педагогічна технологія відображає модель навчально-виховного і управлінського процесів освітнього закладу і об'єднує в собі зміст, форми і засоби кожного з них» [13, с. 134]. Колектив

науковців (Г. Беленька, Т. Науменко, О. Половіна, 2013) розкривають поняття педагогічної технології як «сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів: вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу» [6, с. 39].

Особливість екологічного виховання дошкільників полягає не лише в отриманні різноманітних фактів і вивченні певних правил поведінки в природі, це взаємозалежний, послідовний ланцюжок уявлень, що розкривають найбільш важливі зв'язки та закономірності світу природи, саме тому доцільно впроваджувати педагогічні технології для екологічного виховання дошкільників.

Н. Кот наголошує на важливості розвивального екологічного середовища і розширює дефініційне поле сфери екологічного виховання використовуючи поняття «екологічна технологія» – «це система екологічного виховання, яка містить в собі ряд взаємопов'язаних і детально описаних заходів, спланованих на весь навчальний рік». На її думку, «в результаті використання технологій підвищується рівень екологічної вихованості дітей» [31, с. 96].

Узагальнюючи наукові підходи до тлумачення поняття «педагогічна технологія», можемо сформулювати його як створення оптимально організованого освітнього процесу, розробленого на основі системного підходу та спрямованого на запланований результат. Застосування інноваційних педагогічних технологій спрямованих на реалізацію державних програм та стандартів дошкільної освіти виступає головним завданням дошкільного виховання на сучасному етапі розвитку суспільства.

У полі зору сучасних дослідників (Г. Беленька, Т. Науменко, О. Половіна) перебувають умови формування природничо-екологічної компетентності із застосуванням педагогічних технологій, а саме:

- докладний опис технології, що включає опис усіх заходів, визначення освітньо-виховних цілей та завдань, способи організації і проведення заходів;
- чітке місячно-тижневе планування та поетапна реалізація заходів [6, с.

24].

Для формування в дошкільників основ природничо-екологічної компетентності використовують традиційні та нетрадиційні педагогічні технології. Традиційні технології спрямовані на способи реалізації змісту екологічного виховання, що ґрунтуються на використанні класичних форм роботи, методів та прийомів, та сприяють формуванню усвідомлено-відповідального ставлення до природи. Новітні технології екологічного виховання ґрунтуються на сучасних методах формування екологічних уявлень, серед яких:

- метод формування мислеобразів;
- метод екологічної лабіалізації;
- метод екологічних асоціацій;
- метод художньої репрезентації природних об'єктів;
- метод екологічної емпатії; • метод екологічної рефлексії;
- ігровий метод [6, с. 33-34].

Сформованість природничо-екологічної компетентності дошкільників залежить від створення і правильного використання розвивального екологічного середовища в закладах дошкільної освіти, організації дитячої діяльності в природі, а також від систематичної роботи з дітьми. Важливою формою екологічної освіти та створення еколого-розвивального середовища в ЗДО є екологічні стежини, що посідають чільне місце у формуванні природничо-екологічної компетенції дітей дошкільного віку. Серед українських науковців, актуальним є визначення поняття «екологічна стежина», запропоноване С. Павлюк, Л. Русан та Г. Колосінською – «це завчасно визначений маршрут по певній місцевості, на якому розташовані унікальні та типові для даної, місцевості об'єкти: різні групи рослинності, водойми, пам'ятки природи, характерні форми рельєфу тощо» [50, с. 6]. Надалі автори акцентують увагу на тому, що «екологічна стежина забезпечує можливість ознайомлення дітей із довкіллям на основі безпосереднього контакту, залучення їх до особливих видів практичної діяльності. Відчуваючи аромат трав, прохолоду води і сухість піску,

прислухатися до співу птахів і шарудіння тварин, вчить ліпше пізнавати себе та бути відповідальними за власні вчинки» [50, с. 15].

Важливу, пізнавальну та оздоровчу роль в освітньому процесі ЗДО відіграє технологія краєзнавчо-туристичної діяльності. Г. Беленька та ін. відносять до локальних педагогічних технологій дошкільної освіти експериментально-дослідницьку діяльність дошкільників у природі, «що є основою емпіричного пізнання довкілля, джерелом знань та розвитку пізнавальних інтересів». На думку авторів, перший потяг до експериментально-дослідницької діяльності виникає у людини в період раннього дитинства і триває протягом усього життя [6, с. 46].

Серед інноваційних технологій формуванні основ екологічної культури дітей дошкільного віку ефективними є технологія використання авторської казки як засобу формування екологічної культури дітей дошкільного віку, розроблена Г. Беленькою та Т. Науменко, а також технологія використання пейзажного живопису для формування естетичного ставлення до природи, створена Г. Беленькою та О. Половіною.

У дошкільній освіті, проєктна технологія набуває широкого поширення та відноситься до гуманістичного підходу в психології та педагогіці. Головною рисою гуманістичного підходу є особлива увага до індивідуальності людини та її особистості. Саме цим гуманістичний підхід відрізняється від традиційного підходу, що полягає у засвоєнні готових знань і їх відтворенні. Поєднання у різних варіантах елементів апробованих педагогічних технологій та їх впровадження у педагогічний процес ЗДО дозволяє підвищити рівень екологічної вихованості дошкільників та сформувати природничо-екологічну компетентність дитини дошкільного віку.

Аналіз педагогічних технологій екологічного виховання дошкільнят у зарубіжному освітньому дискурсі.

У контексті нашого дослідження, великий інтерес становить досвід використання екологічних технологій в дошкільній освіті різних країн. Так, у 2017 р. в США було проведено дослідження та опубліковано звіт, в якому

вказувалось, що на території країни ефективно діють та успішно розвиваються понад 250 природничих закладів дошкільної освіти та лісових дитячих садків. Результати цього опитування свідчать про те, що американське суспільство усвідомлює важливість екологічного виховання в дошкільному віці [69]. Природничі заклади дошкільної освіти на території США – це спеціальні дошкільні заклади, що забезпечують загальний освітній розвиток дітей дошкільного віку у природному середовищі, маючи на меті допомагати дітям розвивати в собі потребу турбуватися про довкілля. Існують три головні критерії, що виділяють серед інших природничі заклади дошкільної освіти:

1. Природа є центральною організаторською концепцією програми ЗДО. Тобто, природа є інтеграційним елементом, що об'єднує філософію дошкільного віку, методологію, дизайн приміщень, навколишній простір та громадську ідентичність.

2. Програма природничих ЗДО базується на високоякісних технологіях дошкільного дитинства та екологічного виховання, що вимагають від педагогічного колективу відповідного рівня педагогічної та екологічної освіти.

3. Програма природничих ЗДО використовує природне довкілля з подвійною метою: для повноцінного розвитку дитини дошкільного віку у всіх сферах (пізнавальній, фізичній, соціальній, емоційній, естетичній, духовній) та формування у неї природоохоронних цінностей, розвитку екологічної ідентичності, екологічної етики.

У рамках згаданих критеріїв природничі заклади дошкільної освіти можуть значно різнитися між собою у тривалості перебування дітей в природі, навчальних планах, вікових особливостях дітей тощо. Незважаючи на те, що переважну більшість часу в природничих закладах дошкільної освіти діти проводять під відкритим небом, вони встигають опанувати загальні педагогічні програми розвитку та навчання та підготуватись до шкільного навчання.

Останніми роками значного поширення в європейських країнах набула така форма організації закладів дошкільної освіти як «Лісова школа». Назва ця умовна, оскільки у різних країнах назви можуть різнитися, але, головним

залишається те, що означені заклади дошкільної освіти створюються під відкритим небом. Діти, що відвідують «Лісову школу», майже весь час проводять у оточенні живої природи, вони веселі, самовпевнені та незалежні. У Лісовій школі дошкільники постійно перебувають на свіжому повітрі, відсутні традиційні освітні споруди, замість них наявні спеціальні місця (у вигляді юрти, шалашу, дерев'яного будиночка) де діти можуть перепочити. Кожного дня діти перебувають у єдності з природним довкіллям, навчаються сприймати та розуміти природу, спостерігати за нею [71].

Слід зауважити, що концепція «лісової школи» не нова, вона виникла в 50-х роках ХХ ст., витоки її в Скандинавії, де населення з особливою шаною ставиться до природи та підтримує глибокий зв'язок із нею. У 2005 р. британські вчені Л. О'Браєн та Р. Мюррей провели дослідження впливу Лісової школи на дітей дошкільного віку, яке довело, що виховання у Лісовій школі позитивно впливає на дошкільнят, розвиває їх самостійність, соціальні навички, мову та спілкування, мотивацію та концентрацію, забезпечує фізичний розвиток та засвоєння необхідних знань [70].

Підсумовуючи результати аналізу світових тенденцій в екологічному вихованні дітей дошкільного віку, ми робимо висновок, що людство поступово починає усвідомлювати значення екологічного виховання для дітей з раннього віку, а доказом цього є стрімке поширення природничих дитячих закладів.

Отже, у процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку головними формуючими чинниками виступають когнітивний, діяльнісний та мотиваційно-ціннісний компоненти, які забезпечують повноцінний розвиток дошкільника. У процесі дослідження сучасних світових екологічних технологій у дошкільній освіті та методики їх застосування нами з'ясовано, що завданням дошкільної освіти в різних країнах світу є сприяння екологічному вихованню та обізнаності дошкільнят.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Компонентна структура формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

На сучасному етапі розвитку суспільства екологічне виховання дітей дошкільного віку набуває більшого обсягу та якісно нового рівня.

У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної компетентності, морально-ціннісних орієнтацій особистості, що є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістичних ціннісних орієнтирів щодо природи [30]. Переконані, що екологічне виховання дошкільників на сучасному етапі розвитку суспільства – це не лише подання певних знань, але й формування в дітей екологічної компетентності.

Науковці (Г. Беленька, Т. Науменко, О. Половіна, З. Плохій та ін.) розглядають екологічну компетентність як категорію екологічної діяльності, пов'язана з екологічною свідомістю, екологічним мисленням та екологічними цінностями. Відповідно, екологічна освіченість, окрім наявності екологічних знань, умінь і навичок, включає ще сформованість цінностей, установок, особистісних сенсів, що забезпечують готовність дитини до діяльності, але ще не визначають компетентності. Погоджуємося, що екологічна компетентність має діяльнісний характер і передбачає здатність мобілізувати знання, ставлення дитини, готовність реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації [6; 52].

Наголосимо, що формування екологічної компетентності – це досить складний і тривалий процес, який передбачає комплексний підхід до навчання, виховання та розвитку дітей, і «проходить» шлях від знань, які засвоюються, через почуття та закріплюються в діяльності, що в цілому формує ставлення

дітей до природи.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми та вже існуючих структур екологічної компетентності, уможливив уточнення структури екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Так, нами було виокремлено такі структурні компоненти екологічної компетентності, як: мотиваційний, когнітивний, емоційний та діяльнісний.

Охарактеризуємо кожен із названих компонентів.

Мотиваційний компонент характеризується сформованістю особистісно та соціально значущих мотивів поведінки й діяльності в природі, проявом пізнавального інтересу до об'єктів і явищ природи, екологічним проблемам, розумінням цінності природи, необхідності її збереження. Мотиваційний компонент включає мотиви, потреби, цілі та інтереси, установки вивчення та осмислення природних об'єктів і явищ, взаємодія з ними на основі емоційного (почуття), інтелектуального (знання) й діяльнісного (способи взаємодії) досвіду особистості. Реалізація мотиваційного компонента передбачає виникнення позитивного ставлення дитини до природи в процесі творчої та практичної взаємодії з нею. Наприклад, вона доглядає за квітами з бажання не тільки в подальшому милуватися ними, але й оволодіти знаннями та способами догляду за рослинами для досягнення поставленої мети. Таким чином, мотиваційний компонент екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку має включати як особистісно, так і соціально значущі мотиви. Він передбачає поєднання інтересів і потреб дошкільників, які спонукають до здійснення екологічної діяльності, а також наявність екологічно значущих якостей особистості (гуманність, емпатійність, ощадливість, відповідальність тощо).

Когнітивний компонент визначається наявністю в дітей повних, міцних, достовірних, узагальнених і усвідомлених екологічних уявлень, знань. До того ж, когнітивний компонент включає сукупність спеціальних екологічних знань і вмінь, а також знання й уміння суміжних, природничо-наукових і соціально-економічних дисциплін. Когнітивний компонент характеризує рівень змін у мотивації та спрямованості пізнавальної активності, пов'язаних із природою, які

проявляються в готовності та прагненні отримувати, трансформувати інформацію про об'єкти природи, міркувати про власну роль у системі «Людина-Суспільство-Природа».

Емоційний компонент характеризується проявом позитивних емоцій по відношенню до природи, її об'єктів, почуття відповідальності, боргу перед ними, бажання піклуватися й захищати їх. Гра з однолітками, спілкування з природою створюють спільність емоційних переживань і формують чуйне ставлення до значимих інших (людей, живих об'єктів природи). Почуття дитини надзвичайно сильні й інтенсивні, виникають значно швидше, ніж у дорослого, що пов'язано з великою їх збудливістю, однак бідніші за змістом, менш міцні та глибокі. Емоції (радість, здивування, інтерес-хвилювання, тривога) проявляються в безпосередній оцінці конкретних ситуацій. Вони розвиваються під дією ціннісних орієнтацій особистості, переростають в почуття, які виражають цілісне ставлення до світу у формі безпосереднього переживання (любов, повага, співчуття). Основне завдання екологічного виховання через емоційний вплив полягає не в тому, щоб придушити негативні емоції та почуття (байдужість, неприязнь), а в тому, щоб їх направляти й регулювати за допомогою спілкування з природою, діяльності. Розвиток позитивного емоційного ставлення до природи заснований на морально-позитивних переживаннях дитини в різних ситуаціях. Спілкуючись із природою, діти старшого дошкільного віку відчують задоволення, радість, зовнішні прояви яких є посмішки, пожвавлення, прагнення доторкнутися до об'єкту руками, розмови дітей. Педагог повинен уміти викликати в дітей симпатію до живої істоти, бажання подбати про неї, радість і захоплення від зустрічі з природою, здивування, гордість за правильний вчинок, задоволення від добре виконаного доручення. Не менш важливо навчити дітей оцінювати власні вчинки та вчинки однолітків, дорослих у процесі спілкування з природою. Опора на позитивні емоції під час спостережень за природними об'єктами, під час оцінювання його станів («турбується», «вітає», «боїться», «просить ласки» тощо) стає умовою виховання емпатичних почуттів. Негативні емоції також можуть мати позитивний сенс, тому що вони створюють необхідний

контраст у відчутті природи. Зокрема, демонстрація прикладів негативного впливу на природу викликає в дітей почуття емоційного дискомфорту, неприйняття, розвиває співчуття, допомагає дітям відчути свою відповідальність за долю наших «сусідів» по планеті. У сфері формування ставлення до природи в дитини-дошкільника акцент робиться на освоєнні позитивного досвіду емоційно-чуттєвого спілкування з природним і соціальним оточенням.

Діяльнісний компонент представлений екологічними вміннями, навичками, наявністю досвіду практичної екологічної діяльності. Діяльнісний компонент екологічної компетентності включає вміння як сукупність дій, які послідовно розгортаються, заснованих на теоретичних знаннях і практичних навичках. Цей рівень виявляє аналітичні, прогностичні, проєктивні, мобілізаційні, розвиваючі, комунікативні вміння. Діяльнісний компонент характеризує рівень готовності та прагнення до практичної взаємодії з природою та потреба освоювати необхідні для цього технології.

Наголосимо, що в результаті спостереження за дітьми, ми дійшли висновку, що діяльнісний компонент у дітей старшого дошкільного віку здебільшого сформований досить низько, тому що вони не володіють достатньою мірою навичками взаємодії з природою. Їх прагнення до практичної взаємодії з природою носить, в основному, реактивний (дія у відповідь на зовнішній вплив), а не активний (дія за власною ініціативою) характер.

Отже, у результаті дослідження доведено, що всі зазначені компоненти екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку взаємопов'язані та взаємозумовлені. Екологічні уявлення, знання перетворюються на переконання та стають надбанням дитини тільки через практичний і емоційний досвід.

2.2. Принципи та педагогічні умови формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Обґрунтування принципів формування екологічної компетентності старших дошкільників дає можливість визначити зміст та компоненту структуру

означеного процесу. В процесі формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку слід додержуватися основних принципів виховання з метою отримання якісного результату. Водночас роботу з дітьми з формування екологічної компетентності слід здійснювати, опираючись і на екологічні принципи, а саме:

- загальний взаємозв'язок у живій природі. Незаперечним є той факт, що в природі всі живі організми є пов'язаними та взаємообумовленими, складають певну систему. Відповідно, втрата якоїсь однієї складової може призвести до непередбачуваних наслідків. Крім того, наголосимо, що не всі зв'язки є видимими й очевидними людському окові, натомість у багатьох випадках вони є прихованими. Відтак, під час занять з дошкільниками потрібно вказувати на такі зв'язки;

- принцип потенційної корисності. У межах даного принципу дітям старшого дошкільного віку слід донести інформацію про те, що некорисна, або навіть і шкідлива істота, як нам часто здається, може мати важливе значення для природи, як у теперішній час, так і в майбутньому, оскільки достеменно невідомо, як буде змінюватися наша планета. А відтак, завдання кожної людини полягає в збереженні кожного виду рослин і тварин з метою недопущення їх зникнення;

- принцип різноманітності. Як відомо, природа є і повинна бути різноманітною для того, щоб повноцінно, стійко та тривалий час існувати.

У межах даного підрозділу звернемося також до виявлення педагогічних умов процесу формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив дійти висновку про те, що на теперішній час не існує єдиного узагальненого підходу до поняття «педагогічні умови». Безперечно, поняття «педагогічні умови» розвивалося та змінювалося протягом тривалого часу, протягом якого воно набувало або втрачало певні риси та властивості. Одним із найуживаніших визначень терміну «педагогічні умови» є таке - це

цілеспрямовано створена обстановка (середовище), в якій у тісній взаємодії подано сукупність психологічних і педагогічних чинників (відносин, засобів тощо), що дозволяють педагогові ефективно та якісно здійснювати виховну або навчальну роботу [52].

У нашій магістерській роботі потрактуємо педагогічні умови як один із компонентів педагогічної системи, що відображає сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, що впливають на особистісний і процесуальний аспекти даної системи й водночас забезпечують її ефективне функціонування й розвиток.

З метою формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку нами виявлено такі педагогічні умови:

1. Створення розвивального предметно-просторового екологічного середовища з екологічної освіти старших дошкільників;
2. Включення старшого дошкільника до природоохоронної діяльності як форми екологічної освіти;
3. Здійснення взаємодії ЗДО та сім'ї з питання формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
4. Використання технологій з екологічної освіти дітей.

На теперішній час однією із важливих умов реалізації системи формування екологічної компетентності в закладі дошкільної освіти є правильна організація та екологізація розвивального предметного середовища. Переконані, що створення розвивального середовища є надзвичайно важливим напрямом у дошкільній освіті. «Екологізація педагогічного середовища має на увазі включення в це середовище об'єктів природи та їх комплексів, зумовлює постійний вплив на дошкільників усіх психологічних чинників; створює можливості для здійснення контакту з природними об'єктами. Таким чином, екологізоване педагогічне середовище є умовою та засобом формування екологічної особистості» [53, с. 362-363]. Зауважимо, що розвивальне середовище створює сприятливі умови для навчання дитини в її самостійній діяльності. У дошкільній педагогіці під терміном «розвивальне середовище»

розуміється «комплекс матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, психолого-педагогічних умов, які забезпечують організацію життя дітей і дорослих» [46].

Зазначимо, що еколого-розвивальне середовище – це умовне поняття, яким позначаються спеціально відведені місця в закладі дошкільної освіти, де об'єкти природи певним чином згруповані, та які можна використовувати в процесі екологічного виховання дітей, зокрема старшого дошкільного віку.

Отже, в результаті аналізу наукової психолого-педагогічної літератури констатуємо, що екологічне розвивальне середовище сприяє пізнавальному та еколого-естетичному розвитку старших дошкільників, їх оздоровленню, формуванню моральних якостей та екологічно грамотної поведінки, а також екологізації різних видів діяльності. Вважається, що екологічне середовище в закладі дошкільної освіти – це, насамперед, конкретні тварини й рослини, які постійно знаходяться в закладі під опікою дорослих і дошкільників. Водночас наголосимо, що і вихователі, і інші працівники дошкільної установи неодмінно повинні знати екологічні особливості кожного об'єкта природи [59].

На основі дослідження нами було виокремлено можливі компоненти середовища, як-от: груповий куточок природи, кімната природи, який краще розмістити в окремому приміщенні дошкільної освіти, екологічний музей, озеленення закладу дошкільної освіти зсередини. Таким чином, створення розвивального екологічного предметно- просторового середовища в ЗДО має велике значення для формування екологічної компетентності старших дошкільників. Переконані, що формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку можливе за умови включення дітей до природоохоронної діяльності. Відтак, реалізація другої педагогічної умови передбачає взаємодію дитини з природою у формі як простого догляду за тваринами й рослинами, які є в куточку природи, так і різноманітних природоохоронних акцій. Зауважимо, що робота в куточку природи дає дітям відчуття радості та сприяє їх усебічному розвитку. До того ж, догляд за мешканцями такого куточку уможливорює виховання дбайливого ставлення до

природи, розширення світогляду дітей, вирішення завдань сенсорного виховання, розвиток спостережливості, допитливості, підвищення інтересу до об'єктів природи, формування практичних навичок догляду за рослинами та тваринами, розвитку інтелектуальних умінь на рівні планування роботи, підбору матеріалів та інструментів тощо.

Доцільним, на наш погляд, у процесі формування екологічної компетентності залучати старших дошкільників до природоохоронних акцій, які є соціально значущими заходами, які проводяться в закладі дошкільної освіти його співробітниками й дітьми з можливим залученням до заходу батьків. Акції, здебільшого, присвячуються певним датам, подіям, які мають суспільне значення, а відтак, вони мають значний виховний вплив на старших дошкільників. Водночас слід пам'ятати, що такі акції повинні відповідати інтересам і віковій дітей, наприклад «Бережи живу ялину», День птахів, Всесвітній день здоров'я (07 квітня), День Землі (22 квітня) тощо.

У контексті реалізації третьої педагогічної умови – здійснення взаємодії ЗДО та сім'ї з питання формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку – основним завданням є формування екологічної компетентності в дітей, за умови її сформованості у батьків, оскільки, без сумніву, відсутність у батьків знань і гуманного ставлення до природи, не зможе повноцінно залучати сім'ю до формування екологічної компетентності власних дітей. Таким чином, одним із завдань діяльності вихователя в межах формування екологічної компетентності старших дошкільників є просвіта батьків у питаннях екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку.

Переконані, що взаємодія ЗДО та родини вихованця буде ефективною лише тоді, коли буде створено відповідні умови для активності самих батьків, як-от: контакт між її учасниками, що забезпечує обмін діями та інформацією; розуміння всіма учасниками сутності екологічної діяльності; наявність керівника, який організовує діяльність, розподіляє обов'язки, що будуть відповідати вікові, інтересам та можливостям її учасників. Отже, ефективна взаємодія в системі вихователь – батьки – діти є важливою умовою формування екологічної

компетентності старших дошкільників.

Реалізація четвертої педагогічної умови – використання технологій з екологічної освіти дітей – відбувається в процесі систематичної трудової діяльності дітей старшого дошкільного віку. При чому, слід наголосити, що праця обов'язково повинна бути самостійною: діти повинні самі визначати й розуміти її необхідність, обирати необхідні засоби. До технологій екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку відносимо також звернення до художнього слова, розгляду мистецьких творів. До того ж, корисним буде постійне спілкування дитини з об'єктами живої природи.

Таким чином, на основі зазначеного вище можемо стверджувати:

- роль середовища як фактора формування особистості, яка розвивається, є незаперечною;
- розвивальне середовище дає можливість різним видам активності дитини, є основою для самостійної діяльності;
- безпосереднє спілкування з природою в умовах розвивального середовища дає дітям більш яскраві враження;
- організація розвивального екологічного середовища в ЗДО сприяє раціональній організації процесу взаємодії дитини з оточуючою їй природою;
- формування ставлення дитини до природи пов'язане з активним пошуком спеціальних педагогічних прийомів, що викликають у неї певні емоції;
- взаємодія дитини з природою, яка організовується та керується вихователем, сприяючи тим самим формуванню усвідомленого позитивного ставлення до природи;
- вихователь організовує й роботу з батьками, оскільки батьки є активними учасниками формування гармонійно розвиненої особистості;
- організація розвивального часово-просторового екологічного середовища в ЗДО уможливорює включення дошкільників до природоохоронної діяльності, що є умовою формування екологічної компетентності;

- формування екологічної компетентності особистості, як правило, пов'язане з трудовою, ігровою, конструктивною діяльністю в процесі спостереження;

- першоосновою появи в дитини усвідомлених позитивних відносин є безпосередній контакт із самою природою.

Отже, доцільна та планомірна взаємодія педагог – дитина – батько призводить до вирішення основної мети екологічного освіти, тобто формування в дітей старшого дошкільного віку екологічної компетентності.

2.3. Форми, методи та прийоми формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Формування екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку слід здійснювати в усіх видах діяльності. На нашу думку, на організовані заняття з природи доцільно виносити узагальнювальні теми після того, як діти набудуть досвіду безпосередньої взаємодії з об'єктами та явищами природи.

Погоджуємося з тим, що головним орієнтиром у процесі формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку є застосування різних груп методів і форм екологічного виховання старшого дошкільника.

На основі провідних дидактичних принципів і аналізу інтересів і схильностей дітей старшого дошкільного віку вченими було розроблено різні форми екологічного виховання. Їх класифікують на

- а) масові,
- б) групові,
- в) індивідуальні.

До масових форм відносимо роботу вихованців з благоустрою та озеленення приміщень і території, масові природоохоронні свята; екологічні фестивалі, рольові ігри. Зокрема традиційними є різноманітні свята й тематичні заходи, дні, тижні. До традиційних масових форм відносять також свята й тематичні дні (День природи, День лісу, Свято Нептуна, Лісовий карнавал та ін.).

Серед групових форм представимо гурткові заняття; факультативи з охорони природи й основ екології; екскурсії; туристичні походи з вивчення природи; екологічний практикум. Беззаперечним є те, що гурткова робота створює умови для отримання певного досвіду ухвалення екологічних рішень на основі набутих знань. Вагоме значення такої роботи полягає в залученні дітей до короткочасних і довготривалих спостережень за природою. Однак, у процесі організації гурткової роботи, вихователю слід пам'ятати, що крім пізнавального значення вона повинна виступати й засобом відпочинку старшого дошкільника. Серед індивідуальних форм назвемо бесіди, спостереження за тваринами й рослинами; виготовлення виробів, фотографування, малювання, ліплення, складання колекцій із листівок, марок, конвертів, каменів тощо, робота з природним матеріалом.

Охарактеризуємо найпоширеніші форми, які сприяють формуванню екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Екологічні ігри. Традиційні ігрові методи, які широко застосовуються в практиці екологічного виховання. Змагально-екологічні ігри – тип екологічних ігор, побудований на стимулюванні активності дітей в отриманні й демонстрації знань з екології, навичок і вмій. А відтак різноманітні конкурси екологічного спрямування є достатньо популярними. Конкурс-аукціон є серією тематичних проблем і завдань, які пропонують учасникам змагання. Вони дозволяють дітям змагатися в кращому знанні якоїсь проблеми: «Людина та природа», «Життя водойм», «Рідкісні тварини» тощо. Екологічна вікторина, є серією завдань, зорієнтованих на запитання: «Чому?», «Коли?», «Яким чином?», «Чим пояснити?» та ін. та які активізують пошук причинно-наслідкових зв'язків, екологічних взаємозв'язків, спираються на логічне мислення старших дошкільників. Рольові екологічні ігри – це тип екологічних ігор, в основу яких покладено моделювання соціально значимого змісту екологічної діяльності: необхідних ролей, системи взаємин тощо. Рольові (сюжетні) ігри створюють відповідні умови щодо уявної ситуації, а учасники відповідно виконують означені ролі. Такі ігри уможливають наближення учасників, у нашому

випадку вихованців закладів дошкільної освіти, до умов реального життя. Імітаційні екологічні ігри – це тип екологічних ігор, що передбачає створення певної екологічної реальності та предметного змісту екологічної діяльності.

Екологічна екскурсія. Екологічна освіта неможливо без проведення екскурсій у природу. Екологічні екскурсії – це поширена форма екологічного виховання, яка передбачає групове відвідування природних комплексів або установ культури з метою досягнення певної освітньої цілі. Під час екскурсії старші дошкільники вчаться орієнтуватися на місцевості, спостерігають світ природи, роблять зіставлення. На екскурсії відбувається формування певної системи уявлень щодо природних комплексів та особливостей їх існування. Екскурсія уможлиблює повною мірою розкрити естетичний і пізнавальний потенціал навколишньої природи, формувати непрагматичне ставлення до неї, оволодівати низкою технологій охорони природи.

Екологічні заняття. Їх характерною рисою є ознайомлення з конкретним матеріалом, який недоступний для спостереження, а відтак не може бути опрацьований у щоденному житті, але поданий у вигляді певної наочності. Заняття-драматизації за художніми творами на екологічну тематику. Діти не лише знайомляться зі змістом, навчаються виконувати певну роль, але й висловлюють власну думку щодо твору, фантазують, мріють. На таких заняттях доцільно, на наш погляд, використовувати твори В. Сухомлинського, Л. Костенко, Д. Павличка, а також українські народні казки. Заняття доброти мають на меті виховати в старших дошкільників позитивне ставлення до всього живого на Землі, навчити співпереживати та співчувати. Для цього можна використати бесіди, особисті приклади, повчальні оповідання тощо.

Уроки мислення серед природи. Започатковані ще В. Сухомлинським, вони надихають, пробуджують думку, створюють гарний настрій, запам'ятовуються [15]. Педагог вважав, що через емоційне спілкування з природою дорослі повинні впливати на виховання в дитини позитивного емоційного ставлення до самої себе. В. Сухомлинський наполягав на тому, що бачення й переживання краси оточуючого світу – одне з головних джерел розуміння й переживання радості

буття, краси життя, неповторності й унікальності думки про те, що я живу [62].

Проблемні ситуації сприяють тому, що старші дошкільники починають замислюватися, аналізувати умови, висувати гіпотезу, варіанти дій, розробляти алгоритм діяльності за певних обставин. Доцільними, на нашу думку, будуть дидактичні ігри пошукового характеру: «Можна – не можна», «Хто як до весни готується?», «Сніг у лісі» тощо; ігри-медитації: «Я – хмаринка», «Я – дощик», «Я – вітер» та інші.

Екологічні виставки, експозиції дають можливість краще пізнати й вивчити природні об'єкти, викликають цікавість, здивування, відчуття захоплення.

Тиждень екологічної творчості спрямований на тривале акцентування уваги дітей, батьків на проблеми екології.

Екологічні свята. Вважаємо, що їх урочистість і святковість викликають захоплення, веселий і радісний настрій у дітей.

Екологічні казки, які дають можливість навчити дітей фантазувати, єднатися з природою, використовуючи при цьому власний життєвий досвід, розвивають мовлення («Мої друзі звірі», «Співочий соловейко», «Працьовита мураха» та ін.).

Екологічна стежина створюється безпосередньо на території ЗДО й передбачає отримання дошкільниками уявлень про унікальність і неповторність природного середовища, виховання гуманних почуттів до живої природи, оволодіння вмінням відчувати красу, захоплюватися нею, виявляти екологічно доцільну поведінку. Сутність такої форми роботи зі старшими дошкільниками полягає в проведенні дітей за маршрутом (4-7 тематичних ділянок), який прокладається через різні природні об'єкти, які мають естетичну, природоохоронну цінність. Інформацію діти отримують через словесні й наочні форми.

Екологічний проєкт, як правило, організовуються з метою вивчення певної екологічної проблеми й розробки пропозицій певних практичних дій для її вирішення. Він може бути короткотривалим або довготривалим, залежно від обсягу завдань, віку й можливостей дітей. У процесі роботи над проєктом діти

старшого дошкільного віку спостерігають, досліджують, малюють, ліплять, граються, слухають музику, знайомляться з художніми творами, складають власні казки й оповідання.

Пошуково-дослідницька діяльність дітей старшого дошкільного віку, як нам видається, має багато позитивних моментів. Адже діти цього віку виступають дослідниками, які вивчають конкретні явища та об'єкти, його характерні властивості, висловлюють власне припущення, перевіряють його достовірність, узагальнюють одержані дані й відтворюють їх. Цінним і корисним є можливість декілька разів перевірити достовірність одержаних даних. Завдяки пошуково-дослідній діяльності старші дошкільники отримують доступ до всього того, що може існувати в природніх умовах і не піддається спостереженню й аналізу. За таких обставин діти старшого дошкільного віку набувають знання про існуючі природні зв'язки, знайомляться із сутністю природних явищ. У такому контексті діяльність кожної дитини максимально активізується, а методи, які використовуються, спрямовуються безпосередньо на зміну предмета пізнання. Відтак, у дітей старшої групи загострюється інтерес, допитливість, вони вчаться записувати поетапні результати та узагальнювати кінцеві дані. Важливе значення має висловлення припущення, яка є основною складовою пошукової діяльності, оскільки в цей момент ми можемо визначити наявні в дитини знання, її вміння передбачувати та прогнозувати взаємовідносини та взаємозалежності.

Старші дошкільники отримують можливості навчитися прослідковувати часово-просторові, причинно-наслідкові зв'язки. Нові знання, які діти отримують під час пошуково-дослідної роботи, мають логічну послідовність і відображають зумовленість внутрішніх змін зовнішніми умовами. Також дослідницький процес навчає раціональному плануванню своєї діяльності.

Таким чином, ретельно та ґрунтовно підібраний зміст, методи й форми роботи з екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку й систематична діяльність з її реалізації разом з іншими соціально-освітніми установами сприяє екологічному вихованню дітей, а відтак, і формування екологічної компетентності, зокрема старших дошкільників. До того ж, без сумніву

екологічна освіта для досягнення даної мети має значний потенціал.

Отже, для успішного формування в дітей старшого дошкільного віку екологічної компетентності необхідна реалізація низки педагогічних умов, а саме: створення розвивального предметно-просторового екологічного середовища з екологічної освіти старших дошкільників; включення старшого дошкільника до природоохоронної діяльності як форми екологічної освіти; здійснення взаємодії ЗДО та сім'ї з питання формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку; використання технологій з екологічної освіти дітей. Визначено, що для реалізації завдань з упровадження методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку нами визначено такі форми занять: масові, групові, індивідуальні.

РОЗДІЛ 3.

ДОСЛІДНИЦЬНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Критеріально-рівневе оцінювання та констатувальна діагностика стану сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Метою констатувального етапу експериментальної роботи було визначення рівня сформованості екологічної компетентності старших дошкільників. Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі завдання:

1. Розробити діагностичний інструментарій перевірки результативності дослідно-пошукової роботи (критерії, показники, методи діагностики).
2. Визначити реальний (наявний) стан рівня сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
3. Перевірити ефективність розробленої методики формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку.

На констатувальному етапі проведена комплексна діагностика, яка включала анкетування, тестування, оцінку реального стану сформованості екологічної компетентності старших дошкільників. При визначенні критеріїв сформованості екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку ми брали за основу системне розуміння досліджуваної компетентності та її структурних компонентів.

У результаті теоретико-експериментальної роботи нами було визначено конкретні якісні ознаки (показники) сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Враховуючи компонентну структуру екологічної компетентності, виокремлено чотири критерії: мотиваційний, гностичний, емотивний, операційний.

Для визначення рівня сформованості екологічної компетентності в старших дошкільників нами було застосовано рівневу диференціацію, якісний рівневий підхід. Підставою для виявлення її характеристики рівнів екологічної компетентності старших дошкільників є ступінь її усвідомленості самим суб'єктом. З огляду на це, ми пропонуємо такі рівні сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників:

- низький (рівень неусвідомленої екологічної некомпетентності);
- середній (рівень усвідомленої екологічної некомпетентності);
- високий (рівень усвідомленої екологічної компетентності).

Кількісні та якісні результати оцінки сформованості кожного з визначених компонентів екологічної компетентності старших дошкільників уможливили узагальнення даних і виявлення рівня сформованості екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку.

Отже, діти старшого дошкільного віку, які мають рівень усвідомленої екологічної компетентності (*відповідає високому рівню*) характеризується переважанням пізнавальної мотивації щодо природи, проявом соціально значущих мотивів поведінки й діяльності, усвідомленням самоцінності природи, визнанням права на існування кожної живої істоти незалежно від зовнішнього вигляду й користі, яку вона приносить. Дошкільники старшої групи виявляють бажання, активність до пізнання природи через експериментування, спостереження за природними явищами, об'єктами природи, інтерес до різних сфер діяльності людей по відношенню до природи; задають питання, люблять, коли читають, розповідають про природу, обговорюють з однолітками; проявляють елементарну пізнавальну самостійність. Екологічні уявлення усвідомлені, узагальнені, адекватні діям дітей у природному середовищі. Узагальненість уявлень здійснюється шляхом визначення істотної ознаки. Дошкільники доводять належність до живого людей, тварин, рослин, безпомилково класифікують і узагальнюють об'єкти живої та неживої природи, пояснюють власні дії; виділяють всю сукупність істотних ознак живого. Вони емоційно чуйні, співчують, співпереживають, розуміють стан живого об'єкта,

виявляють доброту, чуйність по відношенню до природи, радість і захоплення під час зустрічі з об'єктами природи. Дбайливе ставлення до тварин і рослин проявляється незалежно від їх зовнішнього вигляду користі, яку вона приносить, позитивно емоційно чуйні на їх вітальні прояви (гладить, грає, ласкаво розмовляє); мають потребу в спілкуванні з представниками тваринного й рослинного світу.

Рівень усвідомленої екологічної некомпетентності (*відповідає середньому рівню*). Старші дошкільники, які мають даний рівень, характеризуються переважанням емоційно-афективної мотивації поведінки й діяльності в природі. Пізнавальний інтерес до природи, екологічних проблем не завжди стійкий, вимагає мотивації дорослих. Діти старшого дошкільного віку розуміють цінність природи, необхідність її збереження. Екологічні уявлення характеризуються узагальненістю, але через визначення за несуттєвою ознакою або через дію, на прикладі конкретної ситуації вживання, використання, застосування. Старші дошкільники диференціюють об'єкти живої та неживої природи, самостійно виділяють низку істотних ознак живого в окремих об'єктів природи та групи, вміють пояснити й довести свій вибір і дії. Діти проявляють до об'єктів природи емоційно- позитивне ставлення яскраво вираженої виборчої спрямованості, стриманість (обмеженість) емоційних реакцій під час взаємодії з ними, проте відчувають радість і задоволення в процесі спілкування переважно зі знайомими, приємними рослинами, тваринами; розуміють необхідність дбайливого ставлення до природи.

Діти, віднесені до рівня неусвідомленої екологічної некомпетентності (*відповідає низькому рівню*). Для дітей із таким рівнем сформованості екологічної компетентності характерна наявність прагматичних мотивів поведінки й діяльності в природі. Дошкільники не виявляють інтерес, допитливість і бажання відповідно до віку до пізнання природи, до екологічної діяльності, не реагують на спонукання дорослого або діють без внутрішнього прийняття цієї діяльності. Екологічні уявлення фрагментарні, неповні, конкретні, засвоєні на репродуктивному рівні. Діти виявляють нестійке ставлення до тварин і рослин

без вираженої позитивної спрямованості; емоційно нечуйні, іноді можуть бути небрежними й агресивними до об'єктів природи. Старші дослідники цього рівня мають окремі екологічні вміння й навички.

Наступним етапом нашої роботи стало виявлення актуального рівня сформованості екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. Для досягнення означеної мети ми здійснили оцінку рівня сформованості кожного структурного компоненту згідно з визначеними критеріями. Для розв'язання означеного завдання користувалися стандартизованими, адаптованими методиками, розробленими діагностичними завданнями для старших дошкільників, аналіз експертних оцінок, аналіз результатів індивідуально-діагностичних карт дошкільників, спостереження за старшими дошкільниками в процесі трудової діяльності в природі та збереження й охорони природи.

Для визначення рівня сформованості мотиваційного компонента екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм здійснювалося спостереження за дітьми та було використано методику «Незавершені речення». В індивідуальній бесіді з кожною дитиною пропонувалося вигадати кінцівку певних речень, а саме: Я думаю, гарна людина та, яка в лісі... Погано вчиняє з природою той, хто... У природі найбільше мені подобається.. Тварини для людини... Я вважаю, пташки для людини. Я думаю, що різні жучки й комахи. Як на мене, природу потрібно. Мені цікаво спостерігати за. Вважаю, що потрібно допомагати. Я можу рвати квіти, коли. Мені радісно, якщо. Я щасливий, коли бачу. Коли я допомагаю рослинам, пташкам чи тваринкам, підгодовую їх, то. Коли люди ходять на пікнік, то вони. На мою думку, сортувати сміття. Якщо людина ламає гілочку на дереві чи кущі. Я люблю природу за те, що. Ставлення людей до природи.

У ході експерименту ми виявили, що окремим дошкільникам дуже важко продовжити речення. На нашу думку, це пов'язано з недостатньо розвиненим у них мовленням. Змістова наповнюваність відповідей старших дошкільників дозволяла евалюювати напрям мотивації дій у природі: прагматичний

(споживацький), пізнавальний, емоційно-афективний. Так, 77 % респондентів в основному розглядають природу як засіб забезпечення власного життя та життя людини загалом. Таких дітей ми віднесли до низького рівня. Середній рівень взаємодії з природою продемонстрували 18,7 %: вони мотивуються до дій у природі через емоційний захват, радість від споглядання, дій у природі. Решта дітей мають пізнавальну мотивацію щодо природи, їх нараховується лише 4,3 %. Відповідно їх ми зарахували до високого рівня.

Для вивчення когнітивного компоненту за гностичним критерієм дітям групи середнього віку було запропоновано серію бесід: «Що таке природа?», метою якої було виявлення в дітей старшого дошкільного віку уявлення про об'єкти, що становлять поняття «природа». Бесіда «Хто такі тварини» спрямовувалася на виявлення знань у старших дошкільників про тварин основних класів (звірі, птахи, комахи, риби, земноводні), особливості їх поведінки, середовища проживання, чим харчуються, де і як знаходять корм.

Бесіда «Що ми знаємо про рослини» передбачала виявлення розуміння дітьми слова «рослина», вміння дітей розрізняти й називати трав'янисті рослини, чагарники, дерева, кімнатні рослини. Бесіда «Охорона природи - важливе завдання людей у збереженні природи» мала на меті - виявити обсяг конкретних і узагальнених знань дітей про охорону природи, чи розуміють її необхідність в охороні природи. Готовність дошкільників, зокрема груп старшого віку до її охорони. Також нами було використано діагностику рівня екологічних знань дітей старшого дошкільного віку, яка проводилася за методикою Н. Рижової.

Дошкільна екологічна освіта має на меті формування елементарної системи знань про живу й неживу природу (уміння розрізняти «живе», «неживе»), деякі істотні особливості рослин і тварин як живих організмів, вплив факторів зовнішнього середовища на їх життя, взаємодії рослин і тварин в умовах екосистеми (ліс, луг, поле та ін.), взаємовідносини людини та природи; підведення дітей до розуміння і встановлення доступних для цього віку різноманітних зв'язків і залежностей, існуючих у природі.

Відповідно до критеріїв оцінки відповідей з'ясовують рівень знань дітей

старшого дошкільного віку про природне оточення, сформованість умінь встановлювати різноманітні зв'язки, залежності між об'єктами та явищами природи, взаємодії людини та природи. Діагностика екологічних знань дітей старшого дошкільного віку представлена в додатку А.

Діагностику проводили до проведення занять і після них. Критерії оцінювання кожного завдання:

3 бали – дитина відповідає на всі питання завдання без допомоги дорослих, без навідних запитань.

4 бали – дитина відповідає на всі питання завдання без допомоги дорослих, із навідними питаннями, можливо, невелика кількість помилкових відповідей.

1 бал – дитина відповідає на частину питань вірно за допомогою дорослого, з навідними питаннями.

0 балів – дитина не справляється із завданням, не може відповісти на питання.

Рівень екологічних знань визначався за сумою балів за всі завдання відповідно до інтервальної шкали.

9-12 балів – високий;

5-8 балів – середній;

до 5 балів – низький.

Аналіз рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за гностичним критерієм дав такі результати: високий рівень сформованості спостерігався у 9 % дітей, середній – у 44 % і низький – 47 %.

Для вивчення емоційного компонента й визначеного відповідно до нього емотивного критерію використовувались екологічні ситуації, метою яких стало визначити емоційне ставлення дітей до природи. Для діагностики підбиралися картинки, на яких люди ображають тварин, ламають гілки дерев і роблять негуманні вчинки по відношенню до природи. Дитині пропонувалося розповісти, які почуття викликають ці ситуації, які поради вона дала б цим людям. Дітям також пропонувалося поспостерігати й помилуватися рослинами в куточку

природи, заздалегідь поставивши туди одну зів'ялу рослину, і визначити, чи добре почувають себе всі рослини? Яким із них потрібна допомога? Що потрібно зробити? За емоційним критерієм високий рівень виявився в 11 % дітей старшого дошкільного віку, середній – 41 %, низький – 48 %.

Для вивчення діяльнісного компонента і відповідного до нього операційного критерію доцільним, на наш погляд, було використання спостереження за діяльністю дітей з догляду за об'єктами живої природи, з метою виявлення практичних умінь і навичок, а також навичок дбайливого догляду за рослинами. Для діагностики було підібрано кімнатні рослини, що вимагають різних способів догляду (прибирання пилу, поливання, розпушування ґрунту); набір обладнання, необхідного для даної праці й непотрібного для неї; картинки із зображенням трудового устаткування та трудових дій. Відповідно за операційним критерієм маємо: високий рівень – 10 %, середній – 50 % і низький – 40 %.

Узагальнені дані констатувального етапу експерименту представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за компонентами та критеріями

Компонент	Критерій	Рівні (у %)		
		високий	середній	низький
Мотиваційний	мотиваційний	4,3	18,7	77
Когнітивний	гностичний	9	44	47
Емоційний	емотивний	11	41	48
Діяльнісний	операційний	10	50	40

Проаналізувавши дані, що були отримані під час проведення діагностики сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, ми зробили такі висновки: за результатами попереднього дослідження було виявлено недостатній рівень сформованості екологічної компетентності в старших дошкільників, що потребує подальшої роботи з упровадження та корекції науково обґрунтованої методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, зміст наявних знань і досвіду старших дошкільників

вимагає уточнення й доповнення, невизначеність особистісних цінностей та недостатньо розвинена соціальна активність. Ці фактори є мотиваційними у прагненні до саморозвитку, самовиховання, подальшого формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Вищезазначені аспекти були нами враховані під час розробки й проведення формувального експерименту. Сутність викладеного переконує в тому, що необхідність упровадження методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку зумовлена не лише перспективністю наукового пошуку, але й потребами освітнього процесу ЗДО.

3.2. Перебіг і результати формувального експерименту з формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дослідницької діяльності

Як показали результати констатувального експерименту, формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку використовується розрізнено, епізодично. Однак, будь-який вид діяльності повинен відображати взаємодію всіх учасників освітнього процесу, дітей, батьків педагогічних та інших працівників організації. На підставі зазначеного вище нами було розроблено методику роботи з формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, з урахуванням їх вікових особливостей, у якій відображено взаємодію всіх учасників освітнього процесу, яка передбачала впровадження відповідних методичних основ у освітній процес закладу дошкільної освіти. Особлива увага приділяється створенню сприятливих умов для розвитку дітей, формуванню екологічної компетентності.

Умовно всю роботу поділено на три напрями:

- а) безпосередня виховна робота з дітьми з ознайомлення зі світом природи;
- б) співпраця з педагогами закладів дошкільної освіти в плані вдосконалення, з урахуванням можливостей компетентнісного підходу, їх теоретичної підготовки в галузі екологічної освіти, що забезпечує цілісність і

системність еколого-педагогічних знань;

в) робота зі збагачення екологічного досвіду батьків дітей і залучення їх до роботи з формування екологічної компетентності дітей в умовах сімейного виховання.

Охарактеризуємо кожен із напрямів роботи з формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Робота зі старшими дошкільниками.

У процесі здійснення експериментальної роботи нами було поставлено такі цілі й завдання:

- формування продуктивних і соціально-позитивних поведінкових стратегій екологічної вихованості;
- профілактика руйнівних і шкідливих форм поведінки в природі;
- формування екологозбережувальних мотивів та інтересів;
- розвиток у процесі такої роботи позитивного ставлення до природи;
- створення ситуації успіху для старших дошкільників через залучення їх до культурно-дозвілєвої та природоохоронної екологічної діяльності.

Для досягнення поставлених цілей і розв'язання визначених завдань використовувалися такі форми роботи: групові (екологічні вікторини, нетрадиційні заняття, ігри-подорожі, бесіди, екологічні практикуми, екологічні завдання, екскурсії, громадські акції, вечори та ін.), індивідуальні (бесіди, аналіз ситуації та ін.).

Відповідно вся робота проводилася за такими напрямами:

- психолого-педагогічна діагностика (тести, опитувальники, анкети, експертні опитування, спостереження, бесіди тощо);
- дослідницька діяльність, спрямована на вивчення явищ природи та способів взаємодії з нею;
- ігрова та еколого-практична діяльність, направлена на закріплення еколого-збережувальних способів поведінки, формування ефективних природоохоронних і природокористувацьких умінь.

Другий визначений нами напрям роботи з формування екологічної

компетентності дітей старшого дошкільного віку – робота з батьками. Так, ми ставили перед собою такі цілі й завдання:

- забезпечити психолого-педагогічну просвітницьку роботу з батьками, що сприяє підвищенню екологічної вихованості старших дошкільників, а відтак і формує в них екологічну компетентність;

- консолідація педагогічних зусиль педагогічного колективу закладу дошкільної освіти й батьків;

- виявлення специфічних особливостей екологічного виховання в родинних вихованців, корекція педагогічної позиції батьків, направлена на розуміння специфіки екологічного розвитку дошкільника;

- залучення до участі в заходах, які проводить заклад дошкільної освіти.

Відповідно, пропонувалися такі форми роботи, як-от: батьківські збори, індивідуальні та групові консультації, спільні з дітьми акції та заходи.

Основними напрямками роботи з батьками стали такі:

- участь у проведенні батьківських зборів із питань екологічного виховання старших дошкільників та аналіз отриманих діагностичних результатів;

- просвіта батьків шляхом підготовки тематичних інформаційних стендів, інформаційного роздаткового матеріалу;

- проведення індивідуальних консультацій із різних питань екологічного виховання;

- розроблення рекомендацій для батьків щодо ефективної взаємодії з дітьми в природному середовищі.

Останній, запропонований нами напрям – робота з вихователями та працівниками ЗДО.

Робота вихователів із вихованцями з екологічного виховання, на наш погляд є найскладнішою, оскільки саме вони стикаються з проблемами своїх дітей. Отже, основними цілями й завданнями цього напрямку є: навчання педагогів специфіці здійснення екологічної роботи з дітьми в ЗДО. Відповідно, як нам видається ефективними формами роботи є: тренінги, семінари, ділові та імітаційно-рольові ігри, мозкові штурми, майстер-класи, індивідуальне

консультування.

У процесі експериментальної роботи нами було запропоновано таку роботу з психолого-педагогічної освіти педагогів у питаннях екологічного виховання:

1. Екологічне виховання сучасних дошкільників (особливо, етапи, види й рівні).
2. Зміст екологічного виховання дошкільників з урахуванням вимог Міністерства освіти і науки України та авторських програм екологічного змісту.
3. Технології ефективного екологічного виховання (ігри, практикуми, нетрадиційні форми роботи) тощо.

Таким чином, можемо стверджувати, що тільки спільними зусиллями педагогів і батьків можливо виховати екологічно компонентну людину.

З метою перевірки ефективності розробленої методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку були проведені повторні діагностичні заходи.

Після проведення формувального експерименту отримали такі результати.

За першим критерієм діти старшого дошкільного віку показали 41 % високий рівень, 50 % – середній рівень і відповідно 9 % – низький рівень (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм (формувальний етап експерименту, %)

Критерій	Рівні		
	високий	середній	низький
мотиваційний	41 %	50	9 %

За результатами формувального етапу дослідження рівня сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм зазначимо про суттєвий відсотковий приріст, чому сприяла цілеспрямована робота.

Аналіз результатів формувального етапу дослідження рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку гностичного критерію показує, що спостерігається суттєвий відсотковий приріст – високий

рівень показали 59 % дітей, 35 % – середній рівень, а решта (6 %) – низький рівень (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за гностичним критерієм (формувальний етап експерименту, %)

Критерій	Рівні		
	високий	середній	низький
гностичний	59 %	35 %	6 %

Результати рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм формувального етапу дослідження також показав значне підвищення показників. Так, у 51 % респондентів виявлено високий рівень сформованості екологічної компетентності, в 44 % – середній рівень і у 5 % – низький рівень відповідно (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм (формувальний етап експерименту, %)

Критерій	Рівні		
	високий	середній	низький
емоційний	51 %	44 %	5 %

Дані, отримані в результаті експерименту щодо рівня сформованості екологічно компетентності за операційним критерієм також показали збільшення відсотків. Так, високий рівень показали 52% старших дошкільників, середній – 40%, а низький – 8%.

На наш погляд, значні зміни результатів динаміки формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку сприяли визначені педагогічні умови та впровадження розробленої методики. Аналіз рівнів сформованості

екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку на завершальному етапі дослідницько-експериментальної роботи відзначається відсотковим підвищенням. Узагальнювальні дані за результатами констатувального та формуального етапів експерименту представлені в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку (у %) за результатами констатувального та формуального експерименту

Критерії	Мотиваційний		Гностичний		Емотивний		Операційний	
	<i>Конст. етап</i>	<i>Форм. етап</i>	<i>Конст. етап</i>	<i>Форм. етап</i>	<i>Конст. етап</i>	<i>Форм. етап</i>	<i>Конст. етап</i>	<i>Форм. етап</i>
Високий	4,3	41	9	59	11	51	10	52
Середній	18,7	50	44	35	41	44	50	40
Низький	77	9	47	6	48	5	40	8

Так, за всіма критеріями значно знизилася кількість дітей старшого дошкільного віку з низьким рівнем показників: мотиваційний (з 77% до 9%); гностичний (з 47% до 6%); емотивний (з 48% до 5%), операційний (з 40% до 8%). Навпаки, високий рівень екологічної компетентності за трьома критеріями збільшився: мотиваційний (з 4,3% до 41%); гностичний (з 9% до 59%); емотивний (з 11% до 51%); операційний (з 10% до 52%). Цей факт підтверджує ефективність роботи, що проводилася в групі.

Підводячи підсумки формуального експерименту можна зробити висновок, що спеціально організована нами робота сприяла формуванню екологічної компетентності дітей. Таким чином, мета досягнута, а завдання – вирішені.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі запропоновано вирішення важливого науково-практичного завдання, що полягає у теоретичному обґрунтуванні й перевірці ефективності методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Отримані в процесі дослідження результати дають змогу сформулювати такі **висновки**:

1. З'ясовано стан розробки досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній науці та схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат. Визначено, що дослідження означеного феномена здійснюється на різних галузевих рівнях, а саме: психологічному, педагогічному. На основі наукового аналізу праць із психології та педагогіки встановлено, що вчені наголошують на доцільності розвитку в дітей уявлення про екологічне виховання, а проблему формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку вважають актуальною у зв'язку з її недостатньою розробленістю. Схарактеризовано понятійно-термінологічний апарат дослідження, передусім основоположні його поняття: екологія, екологічна освіта, екологічне виховання, компетентність, екологічна компетентність, формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Так, під екологічною компетентністю розуміємо інтегративне особистісне утворення, що характеризується наявністю усвідомлених екологічних уявлень, моральних норм, особистісних якостей, екологічних пізнавальних і практичних умінь (способів взаємодії з природою), необхідних для здійснення екологічної діяльності. Отже, формування екологічної компетентності – це досить складний і тривалий процес, який передбачає комплексний підхід до навчання, виховання та розвитку дітей, і «проходить» шлях від знань, які засвоюються, через почуття та закріплюються в діяльності, що в цілому формує ставлення дітей до природи.

2. Розроблено й теоретично обґрунтовано компонентну структуру формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Згідно з результатами проведеного дослідження визначена структура є системним поєднанням таких компонентів, як: мотиваційний, когнітивний, емоційний та діяльнісний. *Мотиваційний компонент* характеризується сформованістю особистісно та соціально значущих мотивів поведінки й діяльності в природі, проявом пізнавального інтересу до об'єктів і явищ природи, екологічним проблемам, розумінням цінності природи, необхідності її збереження. *Когнітивний* компонент визначається наявністю в дітей повних, міцних, достовірних, узагальнених і усвідомлених екологічних уявлень, знань. *Емоційний* компонент характеризується проявом позитивних емоцій по відношенню до природи, її об'єктів, почуття відповідальності, боргу перед ними, бажання піклуватися й захищати їх. *Діяльнісний* компонент представлений екологічними вміннями, навичками, наявністю досвіду практичної екологічної діяльності.

3. Визначено критерії, показники та рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. На основі результатів теоретико-експериментальної роботи визначено конкретні якісні ознаки (показники) сформованості екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до виокремлених структурних компонентів екологічної компетентності, визначено чотири критерії: мотиваційний, гностичний, емоційний, операційний. За обґрунтованими критеріями, показниками їх вияву виокремлено три рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Підставою для виявлення й характеристики рівнів екологічної компетентності старших дошкільників є ступінь її усвідомленості самим суб'єктом. З огляду на це, нами запропоновано такі рівні сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку: низький, середній, високий. На констатувальному етапі педагогічного експерименту зафіксовано реальний стан сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. За результатами констатувального етапу експерименту, високий рівень за мотиваційним критерієм показали 4,3 % дітей, середній – 18,7%, а низький – 77%. Аналіз

рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за гностичним критерієм дав такі результати: високий рівень сформованості спостерігався у 9% дітей, середній – у 44% і низький – 47%. За емоційним критерієм високий рівень виявився в 11% дітей старшого дошкільного віку, середній – 41%, низький – 48%. Відповідно за операційним критерієм маємо: високий рівень – 10%, середній – 50% і низький – 40%.

4. Розроблено методику формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, яка передбачає роботу в трьох напрямках:

- а) безпосередня виховна робота з дітьми з ознайомлення зі світом природи;
- б) співпраця з педагогами закладів дошкільної освіти в плані вдосконалення, з урахуванням можливостей компетентнісного підходу, їх теоретичної підготовки в галузі екологічної освіти, що забезпечує цілісність і системність еколого-педагогічних знань;
- в) робота зі збагачення екологічного досвіду батьків дітей і залучення їх до роботи з формування екологічної компетентності дітей в умовах сімейного виховання.

Ефективність виховних впливів забезпечило дотримання визначених та обґрунтованих педагогічних умов (використання технологій з екологічної освіти дітей; створення розвиваючого предметно-просторового середовища з екологічної освіти дошкільників; здійснення взаємодії ЗДО та сім'ї з питання формування екологічної компетентності дошкільників). Під час формувального експерименту використано такі засоби формування екологічної компетентності, як інформаційно-комунікаційні технології, пошуково-дослідницька діяльність. Найбільш дієвими в роботі з дітьми дошкільного віку визначено форми роботи, які спрямовані на формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, як-от: екологічні заняття, заняття-драматизації, екологічні екскурсії, уроки доброти, уроки мислення серед природи, вікторини, конкурси, проблемні ситуації, мовні логічні завдання, екологічні виставки, експозиції, тиждень екологічної

творчості, екологічні свята, дидактичні ігри екологічного змісту, екологічні казки, екологічна стежина, екологічний проект, пошуково-дослідницька діяльність.

Для формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку застосовувалися такі методи навчання: інформаційно-наочний, репродуктивний, евристичний, метод дослідження.

5. Експериментально перевірено ефективність запропонованої методики формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. За результатами контрольного експерименту визначено, що за першим критерієм діти дошкільного віку показали 41% високий рівень, 50% – середній рівень і відповідно 9% – низький рівень. Гностичний критерій показали 59% дітей – високий рівень, 35% – середній рівень, а решта (6%) – низький рівень. За емотивним критерієм високий рівень виявлено в 51% дітей старшого дошкільного віку, середній – 44%, низький – 5%. За операційним критерієм отримали: високий рівень – 52%, середній – 40%, низький – 8%. За всіма критеріями значно знизилася кількість дітей старшого дошкільного віку з низьким рівнем показників: мотиваційний (з 77% до 9%); гностичний (з 47% до 6%); емоційний (з 48% до 5%), операційний (з 40% до 8%). Навпаки, високий рівень екологічної компетентності за трьома критеріями збільшився: мотиваційний (з 4,3% до 41 %); гностичний (з 9% до 59%); емотивний (з 11% до 51%); операційний (з 10% до 52%). Цей факт підтверджує ефективність роботи, що проводилася в групі.

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що запропонована методика формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку ефективна, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, що має вагомим значення для розвитку екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Відтак, вона є доцільною для використання в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Подальшої розробки потребують особливості формування екологічної компетентності системі підвищення кваліфікації вихователів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Актуальні проблеми виховання дітей в поліетнічному дошкільному навчальному закладі. URL: http://www.psyh.kiev.ua/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C.-_%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_13
2. Артемова Л. В. Вчися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят : кн. для вихователів дит. садків та батьків. Київ : Томіріс, 1995, 124 с.
3. Бабюк Т. Й. Основи природознавства з методикою у визначеннях, таблицях і схемах. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 256 с.
4. Бабюк Т. Й. Організація дослідницько-експериментальної діяльності дітей у природі. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011. 64 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Наук. керівник А. М. Богуш, авт. кол. А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. Спецвип. журн. «Вихователь-методист дошкільного закладу». Київ, 2012. 30 с.
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. С. 149-160.
8. Бех І. Концепція правилвідповідного виховання // Дошкільне виховання. 2004. №4. С. 4-5.
9. Беленька Г., Науменко Т., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2013. 115 с.
10. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів,

1996. 71 с.

11. Бубнова В. М. Екологічне виховання як інструмент культурного спілкування дитини з природою. URL: http://dnz.ucoz.net/blog/bubnova_v.

12. Веретеннікова С. О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Київ : Вища школа. 1979. 365 с.

13. Вітвицька С. С. Термінологічна система педагогіки вищої школи – основа формування, поглиблення, збагачення педагогічних знань студентів магістратури // Професійна педагогічна освіта : становлення і розвиток педагогічного знання : монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 107-139.

14. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.

15. Воробей Г. Є. Екологічне виховання дітей з допомогою казок В. Сухомлинського // Бібліотека вихователя дитячого садка. 2005. № 23. С. 1-7.

16. Горопаха Н. Закладання основ екологічної культури особистості у дошкільному дитинстві. URL : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog>.

17. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу // Дошкільне виховання. 2001. № 10. С. 8-10.

18. Гулай О. І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти // Педагогічні науки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2009. № 2. С. 41-51

19. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти №1392 від 23 листопада 2011 р. URL : <http://zakonO.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

20. Дяченко Т. Мандруємо екологічного стежиною // Дошкільне виховання. 2002. № 5. С. 28.

21. Експериментальна діяльність у ДНЗ / Уклад. Л. А. Швайка, І. В. Молодушкіна. Харків : Вид. група "Основа", 2009. 192 с.

22. Енциклопедія освіти / головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

23. Живіріхіна Л. А. Формування екологічної компетентності дошкільників // Таврійський вісник освіти. 2014. № 4 (48). С. 69-75.

24. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз // Вісник Житомирського державного університету. 2008. Вип. 40. Серія: Педагогічні науки. С. 63-68.

25. Закон України «Про дошкільну освіту». URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

26. Закон України «Про освіту». URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page3>

27. Злобін Ю. А. Основи екології : навч. посібник. Київ : Лібра ТОВ, 1998. 248 с.

28. Іщенко Л. В. Педагогічні умови забезпечення наступності в екологічному вихованні дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку // Укр. Довкілля : наук. зап. Уман. держ. пед. ун-ту: зб. наук. пр. Умань : Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2000. С. 58-63.

29. Концепція «Нова українська школа». URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

30. Концепція екологічного виховання в Україні // *Інформаційний збірник МОН України*. 2002. № 7. С. 10-11.

31. Кот Н. До питання про технології екологічного виховання дошкільників: загальний підхід // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 23. С. 96-100.

32. Кот Н. М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників // Педагогічні науки : зб. наук. праць. Бердянськ : БДПУ, 2005. № 2. С. 54–59.

33. Лисенко Н. В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників // Дитячий садок. 2014. № 25-26. С. 10-44.

34. Лисенко Н. В. Дошкільник і екологія. Київ : РУМК, 1991. 42 с.

35. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дошкільників. Київ : Освіта, 1993. 86 с.
36. Лисенко Н. В. Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку. Київ : РУМК, 1990. 48 с.
37. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог-дошкільник: навчально-методичний посібник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 400 с.
38. Лисенко Н. В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи : навчально-методичний посібник. Київ: Слово, 2015. 352 с.
39. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. Харків : ОВС, 2002. 167 с.
40. Лук'янова Л. Б. Феномени екологічної компетентності // Філософія педагогічної майстерності : зб. наук. пр. Київ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. С. 136-145.
41. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд.: С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 168 с.
42. Максимова О. О. Формування екологічної компетенції дитини дошкільного віку // Педагогічні науки : збірник наукових праць. Херсон, 2018. С. 124-132.
43. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Київ, 2005. Кн.2. Вип.8. С. 20-24.
44. Методика ознайомлення дітей з природою : хрестоматія / наук. ред. та упоряд. Н. М. Горопаха. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 432 с.
45. Мірошніченко О. П. Організація роботи на екологічній стежині.

URL : <https://lib.pedpresa.ua/1170r-organizatsiya-roboty-na-ekologichnij-stezhyni.html>

46. Ніколаєнко В. М. Екологічне виховання в ДНЗ. 2-6 років. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

47. Овдієнко І. Формування екологічної свідомості в дітей дошкільного віку засобами фенологічних спостережень // Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки. 2018. Випуск 3. С. 142-147.

48. Освітня програма для дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист МОН України від 01.08.2017 №1/11-7684). 80 с.

49. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. Педагогічний процес : теорія і практика (Серія : Педагогіка). 2018. 1-2 (60-61). С. 65-72.

50. Павлюк С. Ю., Русан Л. С., Колосінська Г. І. Мандремо екологічною стежиною: дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 168 с.

51. Плохій З. Екологічне світобачення дошкільнят // Дитячий садок. 2009. №27 (507). С. 15-18.

52. Плохій З. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи). *Дошкільне виховання*. 2010. № 7. С. 6-10.

53. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника. Київ : Світич, 2010. 144 с.

54. Пометун О. І. Стратегія розвитку компетентнісного підходу в освіті: порівняльний аспект. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх початкових закладів. Аналітичний звіт за результатами дослідження. Київ, 2010. С. 12-29.

55. Потін А. Ф., Медвідь В. Г. Екологія: основи теорії і практики : навч. посіб. Львів : Новий світ-2000 Магнолія Плюс, 2003. 296 с.

56. Пруцакова О. Л. Зміст екологічної освіти як чинник формування екологічної компетентності школярів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 362-370.

57. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Київ; Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.

58. Равен Дж. Педагогічне тестування // В кн. Конструювання тестів. Курс лекцій : навч. посіб. / Л.О. Кухар, В.П. Сергієнко. Луцьк, 2010. 182 с. URL : <https://moodle.ndu.edu.ua/file.php/1/kt.pdf>

59. Романчук Р. О. Формування первинних екологічних уявлень у дошкільників : метод. збірник перспективного педагогічного досвіду з проблеми екологічної освіти дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2008. 180 с.

60. Руденко Л. Д. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів : метод. пос. для вчителя. Київ : Педагогічна думка. 32 с.

61. Савліва П. І. «Екологічна стежина» як форма екологічної освіти дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Хмельницький, 2018. 78 с.

62. Сухомлинський В. Павлишська середня школа. Вибр. твори: в 5 т. Київ : Рад. Школа, 1976. Т. 4. 640 с.

63. Сухорукова Г. Уроки мислення серед природи: Естетичні комплекси за В. О. Сухомлинським // Дошкільне виховання. 2003. № 9. С. 7-9.

64. Федорова М. А. Психологічні основи виховання моральних цінностей особистості // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наукових праць. Рівне : РДГУ, 2016. Вип. 13 (56). С. 138-141.

65. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2008. 64 с.

66. Шевцова О. А. Організація пізнавальної діяльності в ДНЗ. Харків :

Вид. група "Основа", 2009. 300 с.

67. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навч. посібник. Київ : Вища школа, 1993. 255 с.

68. Zaman B., Nouwen M. Parental controls : advice for parents, researchers and industry. London : EU Kids Online, 2016. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/65388>

69. Nature Preschools and Kindergartens at Record Numbers in the U.S. // North American Association for Environmental Education. Washington DC, 2017. November 17. URL : <http://naturalstart.org/bright-ideas/nature-preschools-and-kindergartens-record-numbers-us>

70. O'Brein L., Murray R. Forest School and its impacts on young children // Case studies in Britain. Urban Forestry & Urban Greening. 2007. Vol. 6. Issue 4. P. 249-265. URL :<https://doi.org/10.1016/j.ufug.2007.03.006>

71. Romaniak J. Leśne przedszkola – bez murów, z otwarciem na naturę. URL : <https://dziecisawazne.pl/lesne-przedszkola-bez-murow-z-otwarciem-na-nature/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика рівня екологічних знань дітей старшого дошкільного віку (за методикою Н. Рижової)

Завдання 1

Мета: виявити сформованість поняття «живе»; розуміння дітьми слів «живе» й «неживе» (на підставі яких ознак діти старшого дошкільного віку судять про «живе», класифікують об'єкти на живі й неживі).

Дитині пропонують відібрати ілюстрації із зображенням живої (неживої) природи й розповісти, чим «живе» відрізняється від «неживого». У випадку труднощів допомагають питаннями.

Запитання й завдання:

- Що належить до живої (неживої) природи? Чим відрізняється жива природа від неживої?

- Що об'єднує всі живі істоти?

- Як ти думаєш, все живе може пересуватися? А дерева, квіти - живі? Чи пересуваються вони?

- Що потрібно всього живого на Землі? Відбери картинки, на яких намальовано те, що належить до неживої природи, але необхідно всім живим істотам.

- Що станеться з живою істотою, якщо не буде світла (повітря, води, землі?) *Завдання 2*

Мета: виявити вміння розрізняти сезони і визначати словом їх характерні ознаки.

Запитання й завдання:

- Яка зараз пора року? Чому ти так вважаєш?

- Назви ознаки даного сезону, характерні зміни, що відбуваються в неживій природі, рослинному та тваринному світі, праці й побуті людей.

- Як ти дізнався, що настає осінь?

- Яка пора року було до неї? Яке настане після?

- Чим відрізняється осінь від літа й зими? (Порівняти довжину дня, стан погоди тощо).

- Потім дитині пропонують розкласти по порядку картинки із зображенням сезонів і їх періодів (початок, середина, кінець), обґрунтовуючи свої дії.

Завдання 3

Мета: виявити розуміння дітьми слова «рослина», знання загальних потреб рослин, залежно їх стану від задоволення потреб у світлі, теплі, волозі, ґрунтовому живленні; вміння класифікувати рослини за місцем зростання.

З розкладених на столі картинок дитині пропонують вибрати ті, на яких зображені рослини. Назвати знайомі рослини, вказати їх частини. Дають завдання «зібрати рослина». Дитина складає рослина з частин, використовуючи картки-моделі, на яких зображені стебло, листя, корінь, квітка.

Запитання й завдання:

- Навіщо рослині потрібні стебло, листя, коріння, квітки?
 - Що потрібно для того, щоб рослина росла?
 - Як ти дізнаєшся, що рослині не вистачає води (світла, тепла)?
 - Використовуючи картинки, розкажи, як з насіння виростає рослина.
 - Де ростуть рослини?
 - Які рослини ростуть у лісі (на лузі, городі і ін.)? Назви одним словом рослини лісу (луки, саду, городу).

- Знайди помилку художника й дай пояснення. (Використання картинок зі свідомо допущеними помилками: водні рослини ростуть у лісі, лісові - на городі тощо).

- Коли листя беріз починає жовтіти, а клена і осики - червоніти?
 - У який період осені починається листопад?
 - Чому зів'яли, скинули листя дерева й чагарники?
 - Чому навесні та влітку рослини цвітуть, ростуть?
 - Що відбувається з ними взимку? Як дізнатися, що дерева й чагарники взимку живі?

Завдання 4

Мета: виявити характер, обсяг конкретних і узагальнених знань, уміння дошкільників групувати тварин на основі генетичної спорідненості, за характером взаємин із людиною, пристосування до умов навколишнього середовища.

Дитині пропонують назвати відомих птахів (риб, комах та ін.), визначити характерні ознаки представників різних класів (що є у всіх птахів (риб, комах та ін.), чого немає у інших тварин).

Під час обстеження знань дітей з'ясовують розуміння зв'язку зовнішньої будови та способу життя тварин із середовищем проживання.

Запитання й завдання:

- Де живуть риби (птахи та ін.)?
- Чи можуть риби жити без води?
- Що допомагає риbam жити і пересуватися у воді?
- Як пересуваються інші тварини?
- Чим харчуються тварини?
- Чому полетіли граки, ластівки, шпаки, але залишилися зимувати горобці, синиці?
- Чому не видно комах?
- Чому взимку ведмідь спить, а заєць і білка немає?
- Чому у більшості тварин дитинчата народжуються навесні?

За допомогою різних «екологічних пірамід» і побудови харчових ланцюжків виявляють знання дошкільників про відносини живих організмів.

Запитання і завдання:

- Чи потрібні тваринам рослини? Рослини можуть обійтися без тварин?
- Чи є в природі «непотрібні» тварини (рослини)? Що трапиться, якщо зникнуть всі комахи?
- Які вороги є у тварин? Як вони рятуються від ворогів?

- Дитині пропонують, використовуючи картинки-моделі, розповісти про послідовності розвитку тваринного (розкласти картки в тій послідовності, в якій відбувається зростання й розвиток птахи, жаби, комахи і ін.).

- Виявляючи розуміння дітьми сутності взаємодії людини та тварин, просять розповісти:

- Чому людина дбає про тварин?
- Які це тварини?
- Як люди охороняють природу?

Анкета для батьків «Екологічна освіта в сім'ї»

Мета: виявити ставлення батьків до питань екологічного освіти дошкільників у ЗДО та його реального здійснення в сім'ї.

1. Чи є у Вас кімнатні рослини, і які? (Якщо ні, то чому?)

а) так б) ні

2. Чи є в сім'ї собака, кішка або інші тварини? а) так б) ні

3. Хто доглядає за тваринами або рослинами?

4. Що робить при цьому дитина (годує, гуляє з ним, грає, поливає або нічого не робить)? Підкреслити або дописати.

5. Чи читаєте Ви дитині книги про природу?

а) так б) ні

6. Чи буваєте ви з дитиною на природі? (Якщо так, то де?)

а) так _____ б) ні

7. Чи розповідаєте Ви дитині про користь дерев, лікарських трав, ягід, комах, птахів?

а) так б) ні

8. Чи виявляє Ваша дитина дбайливе ставлення до тварин, рослин?

а) так б) ні

9. Чи помічаєте Ви у своїх дітей негативне ставлення до природи?

а) так б) ні

Ваші пропозиції щодо організації екологічної освіти в ЗДО.

Додаток В**Теми орієнтовних консультацій для батьків**

1. «Використання художньої літератури в екологічному вихованні дошкільників у сім'ї»
2. «Екологічне виховання як засіб формування лексико-граматичних навичок у дошкільників»
3. «Дозвілля з дитиною на природі»
4. «У музей разом з дитиною»
5. «Колекціонування в сім'ї»
6. «Разом з дитиною дивимося телепередачі про природу, вивчаємо екологічні журнали»
7. «Дитяче експериментування в екологічному вихованні»
8. «Як виховувати любов до природи, якщо вдома немає рослин і тварин»
9. «Екологічні екскурсії, прогулянки. Організація та проведення в сім'ї»

Теми буклетів для батьків

1. «Чи вміємо ми берегти природу?»
2. «Обережно, отруйні рослини!»
3. «Будьте пильні!»
4. «Бережи Землю!»
5. «Ліс – наш друг»
6. «Доторкнися до природи серцем»
7. «Екологія безпеки: ми і вони»
8. «Покорміть птахів узимку»
9. «Куди подіти сміття?»
10. «Екологія майбутньому школяреві»

Безпека життєдіяльності дітей при проведенні дослідницької роботи

Питання виховання у дітей навичок безпечної поведінки, здатність передбачати небезпечні ситуації та вміння по можливості уникати їх, а при необхідності діяти, дуже актуальні. Аналіз багатьох подій, пов'язаних з небезпечною поведінкою дошкільників у природі, засвідчує брак знань їх у поводженні з об'єктами та явищами природи. Це підтверджує статистика травматизму через необережність дітей, недооцінювання небезпеки ситуації. Предметом особливої уваги є дотримання правил безпеки.

Дошкільнята в силу вікових особливостей ще не можуть систематично стежити за своїми діями і передбачати результати своїх вчинків. Захоплюючись роботою, вони забувають про це, тому обов'язок стежити за дотриманням правил безпеки цілком лежить на педагогові. Дитина є дослідником, але через свою необізнаність може стати жертвою своєї надмірної цікавості. Саме це необхідно довести до розуміння дітей. Завдання дорослих – допомогти їм навчитися безпечної поведінки в природі.

Причиною виникнення небезпечних ситуацій найчастіше є самі діти. Уникнути цих небезпек можна лише шляхом відповідного виховання і навчання. Не потрібно стримувати дитину від пошукової діяльності, а необхідно її спрямовувати, ознайомлюючи з найбезпечнішими та найефективнішими способами отримання інформації. Дітям властива тяга до всього нового, непізнаного, але наслідки природних процесів можуть бути небезпечними; рослини, гриби бути корисними та отруйними; від гарячої води можна отримати опіки.

Перед кожним проведенням пошуково-дослідницької роботи з дошкільниками потрібно закріплювати правила безпеки та дотримуватись їх:

Не штовхати одне одного.

Працювати акуратно і чисто.

Нічого не брати до рота.

Не торкати під час роботи обличчя й очі.

Тримати руки чистими.

Прибирати за собою робоче місце.

Отже, з дітьми необхідно вести постійну, цілеспрямовану роботу з прищеплювання навичок обережної поведінки з об'єктами живої та неживої природи, природними явищами, вчити правильної поведінки в екстремальних ситуаціях.

ДОСЛІДИ ЗІ СНІГОМ

Дослід №1

Мета. Показати, що сніг розтає в руці.

Матеріал. Сніжинки.

Хід досліду.

Запропонувати дітям піймати сніжинку на долоньку.

- Куди зникла сніжинка?
- Що залишилося на долоньці?

Висновок. Сніг тане від тепла рук.

Дослід №2

Мета. Показати, що сніг ліпиться.

Матеріал. Сніг.

Хід досліду.

Запропонувати зліпити колобки.

- Чого сніг ліпиться?
- Який він?

Висновок. Сніг ліпиться в теплу погоду.

Дослід №3

Мета. Показати, що сніг перетворюється на воду.

Матеріал. Миска зі снігом.

Хід досліду.

Запропонувати зібрати сніг у миску і занести його в групу.

- Чому тане сніг?
- На що він перетворюється?

Висновок. Сніг перетворюється на воду. Сніг - це вода.

ДОСЛІДИ З ЛЬОДОМ

Дослід №1

Мета. Показати, що лід слизький і прозорий, він розтає.

Матеріал. Кришталіки льоду.

Хід досліду.

Запропонувати доторкнутися до кришталіків льоду.

- Який він?

Потримати в руках декілька секунд.

- Чому руки стали мокрі?

Висновок. Лід прозорий, слизький, він розтає від тепла і перетворюється на воду. Лід - це вода в замерзлому стані.

Дослід №2

Мета. Показати, що лід кришиться.

Матеріал. Льодяні бурульки.

Хід досліду.

Вихователь збиває льодяні бурульки з даху і пропонує дітям стукнути по них ногою.

- Що трапилось?
- Чому Бурулька розбилась на дрібні кришталіки?

Висновок. Лід крихкий, він розсипається на дрібні кришталіки.

ДОСЛІДИ З ГРУНТОМ

Дослід №1

Мета. Навчити розрізняти вологу і суху землю.

Матеріал. Суха і мокра земля.

Хід досліду.

Запропонувати дітям взяти до рук суху і зволожену землю, стиснути її в кулак.

Висновок. Волога земля м'яка, зіплюється в грудку. Суха земля тверда, розсипається.

Дослід №2

Мета. Показати, що взимку земля замерзає.

Матеріал. Земля в вазоні, земля на вулиці, паличка.

Хід досліду.

Запропонувати дітям на вулиці проткнути землю палицею.

- Чому в групі у вазоні можна було проткнути землю, а на вулиці ні?

Висновок. Земля замерзає від морозу і стає твердою. Від тепла земля м'яка, її можна проткнути паличкою.

ДОСЛІДИ З ПІСКОМ

Дослід № 1

Мета. Показати, що сухий пісок розсипається.

Матеріал. Пісочниця.

Хід дослідю.

Дітям пропонується погратися з піском; занурити руки в пісок, просипати крізь пальці. Роздивитися дрібненькі піщинки.

Висновок. Сухий пісок сиплеться, пісок складається з піщинок.

Дослід №2

Мета. Показати, як вода швидко проходить крізь пісок, мокрий пісок ліпиться.

Матеріал. Пісочниця, лійка.

Хід дослідю.

Дітям пропонується полити пісок. звернути увагу, як швидко просочується вода. Взяти до рук мокрий пісок – він ліпиться.

Висновок. Пісок швидко пропускає воду, з мокрого піску можна ліпити предмети.

Дослід №3

Мета. Навчити розпізнавати суху і мокру глину.

Матеріал. Глина суха і волога.

Хід дослідю.

Діти беруть в руки суху і мокру глину, стискають її.

Висновок. Суха глина розсипається, вода тверда; волога глина м'яка, вона ліпиться.

ДОСЛІДИ З РОСЛИНАМИ

Дослід №1

Мета. Розкрити значення води для росту рослин.

Матеріал. Дві прозорі банки з водою та без води, дві однакові цибулини.

Хід досліду.

Поставити цибулини в банки і спостерігати за їх змінами.

Висновок. Для росту рослини потрібна вода.

Дослід №2

Мета. Продемонструвати необхідність світла для росту рослин.

Матеріал. Дві коробки, овес.

Хід досліду.

Висіяти овес у ґрунт, яким наповнені дві коробки. Одну коробку тримати в темному місці, іншу – на підвіконні. Порівняти сходи вівса.

Висновок. Для росту рослин необхідне сонячне світло.

Дослід №3

Мета. Продемонструвати необхідність тепла для росту рослин.

Матеріал. Гілочки у воді.

Хід досліду.

Зрізати гілочки дерева і поставити у групі у склянку з водою.

- Чому на вулиці на гілочках немає листя, а в групі на гілочках розпускаються листочки?

Висновок. Для росту потрібне тепло.

Дослід №4

Мета. Показати, що у фруктах є сік.

Матеріал. Фрукти.

Хід досліду.

Притиснути фрукт і показати, як з нього капає сік.

Висновок. У фруктах є сік, він смачний, солодкий, корисний.

Середній дошкільний вік

ДОСЛІДИ З ПОВІТРЯМ

Мета. Експериментальним шляхом довести, що повітря має вагу.

Закріпити знання дітей про те, що повітря є скрізь навколо нас, його

містять всі оточуючі порожні предмети, такі матеріали, як пісок, земля, глина, вода.

Уточнити уявлення дітей про те, що повітря – складова життя людини.

Розвивати уважність допитливість.

Дослід № 1

Припущення: повітря немає в оточуючих предметах.

Хід дослідю

Продемонструвати порожню відкриту банку, поліетиленовий пакет. Запитати, що в них є. Запропонувати кожній дитині згорнути щільно складений поліетиленовий мішечок з боку отвору в трубочку, рухати від себе. Що сталося? (Повітря, яке було в мішечку, ми поступово зібрали до купи, про що свідчить повітряна „подушечка”, що утворилася в результаті наших дій).

Висновок. Повітря прозоре, воно є в банці, в пакеті, в інших предметах, які стоять на столах, воно нас оточує.

Дослід № 2

Припущення: Повітря всередині нас.

Хід дослідю.

Запропонувати малятам подути в соломинку, або тоненьку трубочку, один кінець якої занурений у склянку з водою. З’явилися бульбашки.

- Що це? Повітря.
- Звідки взялося? З наших легенів, ми видихнули його.

Висновок. Повітря є всередині нас.

Дослід № 3

Припущення: Якщо гумову кульку наповнити повітрям, вона стає легшою за ту, яку не наповнено повітрям.

Хід дослідю.

Запропонувати дітям зважити на терезах з двома чашами дві однакові гумові кульки. Зважування показало, що їх вага однакова. Тепер одна кулька наповнюється повітрям, і вдруге зважуються обидві кульки. (Чаша на якій кулька з повітрям опускається вниз, важча).

Висновок. Повітря має вагу.

Дослід № 4

Припущення. Всередині цеглини, піску, поролону, глини, землі - повітря немає.

Хід дослідів

В банку з водою по черзі вкинути цеглинку, трохи піску, поролону, глину. В другу банку – грудочку землі. Спостерігаємо появу бульбашок навколо предметів.

- Що це ? (Повітря)

- Звідки взялись бульбашки, що містять повітря? (Воно помістилося всередині вкинутих у воду речовин.

Висновок. Повітря не видно, бо воно прозоре, але воно є в речовинах.

Дослід № 5

Припущення. У воді немає повітря.

Хід дослідів

Продемонструвати наявність повітря у воді можна за допомогою живця елодеї. Гілочку елодеї розрізати навпіл (пояснити дітям, що її взято для подальшого розмноження рослини) і опустити зрізом вниз у банку з водою. Спостерігати появу бульбашок, які з'явилися на місці зрізів.

- Звідки взялися вони в рослині ? (з води)

Запропонувати дітям розглянути через збільшене скло будову стебла елодеї, воно має трубчасту будову, завдяки чому рослина легко поглинає повітря, Що міститься у воді.

Висновок. У воді є повітря.

Дослід № 6

Припущення. Корені рослин не дихають під землею, бо там немає повітря.

Хід дослідів

Грудочку твердої землі вкидаємо в 3-х літрову банку з водою. Спостерігаємо появу бульбашок. Звідки вони взялися ? (Із землі). Рослини, як і

всі живі істоти, дихають повітрям. Воно необхідне їм для росту і розвитку. Якщо ґрунт твердий, повітря в ньому мало і коренням майже нічим дихати.

Висновок. Потрібно рятувати рослину від загибелі: розпушити землю, тобто зробити „сухий” полив.

Дослід № 7

Припущення. Рослини, які оточують дитячий садок, не очищають повітря в груповій кімнаті.

Хід дослідів

Наклеїти паралельну смужку на щілині між вікнами та підвіконням, на тих вікнах групової кімнати, які захищені з вулиці деревами, і на тих, що не захищені також. Через деякий час зняти смужку, розглянути її. Який папірець брудний? Вочевидь, що дерева і кущі захищають у певній мірі будівлі з боку вулиць від пилу, бруду, шкідливих газів з автомобільних шляхів.

Дослід № 8

Припущення. Кімнатні рослини не сприяють очищенню повітря в приміщенні.

Хід дослідів.

Вимити водою листя фікуса або іншої кімнатної рослини з великими листками азомздітьми розгляньте воду, краще через збільшуваче скло. Вода брудна, каламутна. Про що це свідчить? Домашні рослини збирають пил з повітря. Повторити цей дослід через день – два. Збираючись на листі рослин пил заважає рослинам дихати. Чим чистіше листя рослин, тим вільніше воно дихає і швидше росте.

Дослід № 9.

Припущення. Повітря в своєму складі містить воду.

Хід дослідів.

Візьмемо аркуш альбомного паперу і покладемо його на губку . Губці цій вранці вже довелося „ попрацювати ”. Наприклад, помити посуд. А потім години 3- 4 ”відпочити”. Зверху губка буде практично сухою, а всередині - трішки вологою. Прямо, як справжня хмарка, адже вона ніколи не була сухою,

навіть якщо не крапає дощем, тому що складається з малесеньких крапельок води.

За допомогою кришечки будемо потрошку змочувати губку. (Дуже важливо, не поспішати, робити це маленькими порціями, щоб губка встигала вбирати воду). На початку досліду папір під губкою буде залишатися сухим навіть коли ми спробуємо вичавити губку, нам це не вдасться, бо губка ще недостатньо просякла вологою. Точнісінько так відбувається і зі справжніми хмаринками. Якщо вони білі й пухнасті не загрожують дощем, то можна сказати, що вологість низька. Продовжуємо доливати воду. Через якийсь час знову спробуємо віджати губку. Цього разу наші зусилля увінчалися успіхом у вигляді кількох крапельок. Таке іноді відбувається і у природі. Пригадаємо хоча б короткочасний „грибний” дощ. Додаємо ще деяку кількість води. Тепер на аркуші паперу під губкою з’явилася і почала розповзатися волога пляма. Це значить, що більше не спроможна губка утримувати воду. Це і є висока вологість. Така вологість виникає тоді, коли небо затягнуте важкими сірими хмарами й от – от під дощ. Дослід можна повторити, поклавши губку на долоню дитини. Тоді вона зможе відчутти зміни вологості і на тактильному рівні (на дотик). Звернути увагу дитини на зміни відтінків кольору губки і на те, що вона стала важкою.

Дослід № 10

Припущення: Тканина під вологою не може залишатись сухою.

Хід досліду.

Засуньте тканину в склянку настільки щільно, щоб вона не могла випасти, якщо склянку перевернути. Перевертаємо склянку і держимо її прямо, опускаємо в миску з водою. А тепер піднімаємо склянку. Тканина мокра? Тканина суха. Так відбувається тому, що склянка заповнена повітрям. Що відбудеться, якщо склянку нахилити? Більшість предметів на перший погляд порожні, а насправді вони заповнені повітрям. Щоб заповнити ці предмети, вода повинна витиснути повітря. Отже припущення не підтвердилося.

Дослід № 11

Припущення: Повітря не містить форму трубки.

Хід досліду

Один кінець м'якої гуми перетисніть затискачем або пальцями (краще перегнути і затиснути). Другий кінець трубки піднести до рота. Вдуваючи повітря в трубку, ви змушуєте його розтягувати гуму, а відсмоктуючи повітря з трубки, вона сплющується. Яка сила у нашому досліді змушує трубку сплющуватися? Коли повітря в ній майже не залишилося, то зовнішнє атмосферне повітря легко, не зазнаючи опору, здавлює гумові трубки, сплющуючи їх.

Дослід № 12

Припущення: ми за допомогою своїх легенів змусимо воду підійматися по пластмасовій трубочці

Хід досліду.

Опускаємо тонку пластмасову трубку в склянку з солодкою водою. Другий кінець трубочки беремо у рот і змушуємо воду підійматися по трубочці вгору. Чому це відбувається? Яка сила діє на воду? Роль насоса виконують наші легені, ви викачуєте повітря з трубочки, змушуючи воду заповнювати порожній простір. Так от, отримуючи задоволення від смачного напою, знайте, що ви займалися наукою.